

ΑΘΗΝΑ

ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ

ΤΗΣ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

ΤΟΜΟΣ ΤΡΙΑΚΟΣΤΟΣ

ΤΕΥΧΟΣ Α', Β', Γ', Δ'.

ΑΘΗΝΗΣΙΝ

ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ Π. Δ. ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΟΥ

1919

Ε.Υ. ΠΕΤΣΙΟΣ Κ.τ.Π.
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

ΕΥΓΕΝΙΟΣ Ο ΒΟΥΛΓΑΡΙΣ ΚΑΙ ΤΟ ΕΡΓΟΝ ΑΥΤΟΥ

Ἐπιχειροῦντες νὰ ἱστορήσωμεν τὰ κατὰ τὸν βίον καὶ τὴν φιλοσοφικὴν τοῦ ἀοιδίου Εὐγενίου Βουλγάρως δρασιν, δικαίως φοβούμεθα, μήπως διὰ τὴν ἀδυναμίαν ἡμῶν, προκειμένης μάλιστα τῆς ἐξέτασεως καὶ τῆς κρίσεως τῶν ἔργων σοφωτάτου ἀνδρός, ὑποβιάσωμεν αὐτὸν τῆς θέσεως, ἣν ἐν τῇ τῶν νεωτέρων Ἑλλήνων παιδεύσει καὶ καθ' ὅλου τῆ φιλοσοφία, κατὰ τὴν ὁμόφωνον πάντων τῶν λογίων ὁμολογίαν, κατέχει.

Ἡ ἐκπόνησις τῆς ἀνά χειρας πραγματείας, ἐξηγμένης ἐξ αὐτῶν τῶν ἔργων τοῦ μεγάλου διδασκάλου, ὑπῆρξε δυσχερεστάτη διὰ τε τὴν βαθύτητα καὶ ποικιλίαν τῶν τοῦ Εὐγενίου φιλοσοφικῶν διανοημάτων καὶ διὰ τὸ ἀρχαῖζον καὶ περιπέφελον, τὸ δύσληπτον καὶ τὸ κακόζηλον τῆς γλώσσης, δι' ἣν μάλιστα κοπιώδης ἡμῖν ἐγένετο ἡ ἐρμηνευτικὴ σύνοψις τῆς φιλοσοφίας αὐτοῦ. Ἡ πραγματεία αὕτη ἀποτελοῦσα τὸ πρῶτον μέρος τοῦ ὅλου θέματος ἡμῶν περιλαμβάνει ἐν ὀλίγοις τὰ κατὰ τὸν βίον τοῦ Εὐγενίου καὶ ἔπειτα τὰς ἐν τῇ Λογικῇ αὐτοῦ ἐκτεθειμένας φιλοσοφικὰς ἰδέας.

Ἀρχόμενοι τῆς κατὰ τὸν βίον τοῦ ἀνδρός ἀφηγήσεως, ὀφείλομεν ἐν ἀρχῇ νὰ καταλέξωμεν τὰς πηγὰς, ἀφ' ὧν ἠρύσθημεν τὰς ἐν τοῖς ἐξῆς ἐκτεθησομένας περὶ τε τοῦ βίου καὶ τῆς καθ' ὅλου φιλοσοφικῆς τοῦ ἀνδρός διανοήσεως γνώσεις.

Οὕτω τὰ μὲν περὶ τοῦ βίου αὐτοῦ ἐπορίσθημεν ἐκ τῶν ἐξῆς συγγραμμάτων: 1) Γούδα, Βίων Παραλλήλων τόμ. Β', 2) Κούμα τόμ. 12ος τῆς Ἱστορίας τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων, 3) Σάθα Νεοελληνικὴ φιλολογία, 4) Γ. Αἰνιᾶνος, Βιογραφία Εὐγενίου 1858, 5) Βρεττοῦ. Νεοελλην. Φιλολογικὰ τόμ. Β'. παράρτημα, 6) Βροκίνη Βιογραφία Εὐγεν. Βουλγάρως, Κέρκυρα 1878, 7) Θεριανοῦ Ἀδαμ. Κοραῆς τόμ. Α' 8) Ν. Κατραμῆ περὶ Εὐγεν. Βουλγάρως, ἐν Ζακύνθῳ 1854. Καὶ ἄλλων δ' ὁμῶς συγγραμμάτων, ἥσσονος ἱστορικῆς ἀξίας, ἐποιησάμεθα χρῆσιν, ἅτινα διὰ τοῦτο κρίνομεν περιττὸν ν' ἀναγράψωμεν ἐνταῦθα.

Τὰ δὲ περὶ τῶν καθ' ὅλου φιλοσοφικῶν τοῦ ἀνδρός διανοημάτων ἐκ τῶν φιλοσοφικῶν αὐτοῦ συγγραμμάτων ἠντλήσαμεν. Ἐν τῷ πρώτῳ

μέρει τούτω τῆς ὅλης ἡμῶν πραγματείας θὰ διαλάβωμεν, ὡς ἀνωτέρω εἶπομεν, περὶ τῶν ἐν τῇ Λογικῇ τοῦ Εὐγενίου περιεχομένων φιλοσοφικῶν ἰδεῶν.

Ὁ Εὐγένιος Βούλγαρις κατήγετο ἐκ Ζακύνθου, ὅπου πλείονες ὑπῆρξαν τὸ αὐτὸ ἐπώνυμον φέροντες οἰκοί. Ἐγεννήθη ἐν Κερκύρα τὴν 11ην Αὐγούστου 1716 ἐκ πατρὸς μὲν Ζακυνθίου, ἀσῆμου τὸ γένος, τοῦ Πέτρου Βουλγάρως, μητρὸς δὲ τῆς Ἰωαννίτας τὸ γένος Παραμυθιώτου. Ὁ ἀνὴρ δὲν φέρει τὸ τοῦ βαπτίσματος ὄνομα αὐτοῦ, ἀλλὰ μετωνομάσθη ὕστερον Εὐγένιος, ὅτε ἐχειροτονήθη διάκονος, καλούμενος πρῶτον Ἐλευθέριος, ὅπερ ὄνομα ἐδόθη αὐτῷ διὰ τὴν κατὰ τὸ τῆς γεννήσεως αὐτοῦ ἔτος ἀπελευθέρωσιν τῆς πατρίδος αὐτοῦ Κερκύρας, κατεχομένης τότε ὑπὸ τῶν Ἑνετῶν, ἀπὸ τῆς πολιτορχίας τῶν Τούρκων. Καὶ πρῶτον μὲν ἐμαθήτευσεν ὁ Εὐγένιος παρὰ τῷ ἐν Ζακύνθῳ διατρέποντι Ἀντωνίῳ Κατηφόρῳ, εἶτα δ' ἐξεπαιδεύθη ὑπὸ τὸν ἐν Κερκύρα σχολάρχῃν Ἰερεμίαν Καβθαδίαν καὶ τὸν ἐν Κεφαλληνίᾳ Βικέντιον Δαμφδόν. Μαθητεύσας δὲ κατόπιν ἐν Ἄρτῃ παρὰ τινὶ Ἀθανασίῳ, οὔτινος μνείαν ποιεῖται ἐν τῇ Λογικῇ αὐτοῦ, μετέβη κατόπιν εἰς Ἰωάννινα, ὅπου ἐχειροτονήθη διάκονος, ἐκ μικρᾶς ἡλικίας ἐπιθυμῶν νὰ περιβληθῇ τὸ τοῦ μοναχοῦ σχῆμα, παρὰ τὰς προτροπὰς τοῦ πλουσίου ἀκλήρου θείου αὐτοῦ Ἀλουΐσιου, ὃν ἀποφεύγων μετέβη, ὡς εἴρηται, εἰς Ἄρταν. Ἀλλ' ὁ μικρόνους καὶ ἰσχυρογνώμων Ἀλουΐσιος, μαθὼν τὴν χειροτονίαν τοῦ ἀνεψιοῦ ἐγένετο ἐξαλλος ὑπὸ θυμοῦ, διότι οὕτω δὲν θὰ ἦτο δυνατόν νὰ διαωμισθῇ τὸ οἰκογενειακὸν αὐτοῦ ὄνομα. Μετανοήσας δ' ὁμοῦ κατόπιν ἔγνω νὰ προσκαλέσῃ τὸν Εὐγένιον εἰς Ζάκυνθον, ἵνα ἐκεῖ διαμένῃ ὡς ἱερεὺς τοῦ ναοῦ τῆς Φανερωμένης, ἐπειδὴ σφόδρα ἐπεθύμει ν' ἀκούῃ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ μνημονευομένου καὶ τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ ἀνεψιοῦ Εὐγενίου. Οὕτω μετέβη ὁ Εὐγένιος εἰς Ζάκυνθον· ἐπειδὴ δ' ὁμοῦ ἵνα γένηται ἱερεὺς, κατὰ τὰ παρὰ Ζακυνθίοις εἰθισμένα, ἔδει νὰ ἐκλεχθῇ ὑπὸ τῶν ἐνοριτῶν, πρότερον ἐπισκεπτόμενος ἰδίᾳ ἕκαστον τούτων, πάντα ταῦτα ἀποκρούσας ἐπανῆλθεν εἰς Ἰωάννινα. Μετ' οὐ πολὺ δ' ἀπὸ τῆς εἰς Ἰωάννινα ἐπανόδου, γνωρίσαντες τὸν Εὐγένιον οἱ αὐτόθι πλούσιοι ἔμποροι ἀπέστειλαν πρὸς συμπλήρωσιν τῶν σπουδῶν αὐτοῦ εἰς Παταύϊον τῆς Ἰταλίας, ὁπόθεν κατόπιν μεταβάς εἰς Βενετίαν καὶ κηρύττων τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ ἐν τῷ ναῷ τοῦ ἁγίου

Γεωργίου, νέων ἔτυχε θαυμαστῶν, τῶν ἐξ Ἰωαννίνων ἀδελφῶν Μαρούτσων, οἵτινες καὶ προέτειναν αὐτῷ τὴν εἰς Ἰωάννινα ἐπάνοδον καὶ τὴν ἀνάληψιν τῆς γυμνασιαρχίας τοῦ αὐτόθι μέλλοντος χάριν αὐτοῦ νὰ ἰδρυθῆ γυμνασίου. Τὸ τοιοῦτο κατέθελξε μὲν τὸν Εὐγένιον, οὐδόλως δ' ὁμως ἠὐχαρίστησε τῷ θεῷ Ἀλουϊσίῳ, ὅστις διὰ δευτέρας διαθήκης κατέστησεν ἀντὶ τοῦ Εὐγενίου κληρονόμον αὐτοῦ τὸν Ἰωάννην Βούλγαριν, ἐπειδὴ, καθὼς εἶπε, ἠδύνατο ὁ Εὐγένιος ἀνέτως νὰ ζῆ ὡς ἄνθρωπος τῶν γραμμάτων διὰ τοῦ μισθοῦ, ὃν παρὰ τῶν Μαρούτσων ἐλάμβανεν. Τοῦτο οὐδόλως δυσηρέστησε τῷ Εὐγενίῳ, ὅστις πᾶν ἄλλο ἢ διὰ κληρονομιῶν καὶ ἀμερίμνως νὰ ζήσῃ προσεδόκα. Καὶ ἐνταῦθα δ' ὁμως ὁ Εὐγένιος ἀφικόμενος δὲν ὑπήρξεν εὐτυχῆς ἵνα ἴδῃ τοὺς καρποὺς τῆς ἄλλως ὀλιγοχρόνου διδασκαλίας αὐτοῦ, διὰ τὴν ἀντιζηλίαν τοῦ σχολάρχου ἐτέρας αὐτόθι σχολῆς τοῦ Μπαλάνου Βασιλοπούλου, ἀνδρὸς λίαν ἀλαζόνοιο καὶ κομπορρήμονοιο, οὗ ἡ ἀλαζονεία καὶ ἐξ ἄλλων καταφαίνεται καὶ ὅτι καὶ ἐκ τοῦ ἰσχυρισμοῦ, ὅτι καὶ τὸν τετραγωνισμόν τοῦ κύκλου εὔρε καὶ ἐδίδασκεν.

Κατηγορεῖ λοιπὸν οὗτος τοῦ Εὐγενίου ὡς ἀθέου, δι' ὃ ἠνάγκασεν αὐτὸν καὶ τὴν θεολογίαν νὰ διδάσκῃ τοὺς αἰεὶ πληθυνομένους μαθητὰς πρὸς τῇ ἑλλην. γραμματικῇ, τῇ λογικῇ, τῇ μεταφυσικῇ, τῇ φυσικῇ καὶ τῇ ἀστρονομίᾳ. Τοῦτο οὐδόλως πρέπει νὰ ἐκπλήττῃ ἡμᾶς, παρατηρεῖ ὁ Γούδας, διότι οὐ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης διδάσκαλοι δὲν ἐδίδασκον θέτοντες ἐπὶ τῆς τραπέζης τὸ ὠρολόγιον, ἀλλ' ἀνατέλλοντος τοῦ ἡλίου ἀρχόμενοι, ἐτελείωνον τὴν διδασκαλίαν πολλάκις ὑπὸ τὸ φῶς τῆς σελήνης, ὅπερ ἄλλως μαρτυρεῖ καὶ τὸ γνωστὸν τοῖς πᾶσι δημοτικὸν ἄσμα «φεγγαράκι μου λαμπρὸ φέγγε μου νὰ περπατῶ...» κτλ. Ἐν τούτοις ὁ Εὐγένιος τῷ 1750 παραιτηθεὶς προσεκλήθη εἰς Κοζάνην, ἵνα τὴν τοῦ ἐκεῖ γυμνασίου ἀναλάβῃ γυμνασιαρχίαν, ἧς θέσεως μετ' οὐ πολὺ παρητήθη ἀναλαβὼν τὴν διεύθυνσιν τοῦ ἐν Ἄθῳ γυμνασίου, τῇ προσκλήσει τῆς Μεγάλῃς Ὁρθοδόξου ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐκκλησίας. Τῷ 1754 μετέβη εἰς Ἄθῳ, ὅπου ἔσχεν ἄνω τῶν διακοσίων μαθητῶν. Φύσει δ' ὁμως ὁ Εὐγένιος ὢν ἀνώτερος πάντων τῶν συγχρόνων αὐτοῦ ἐκίνησε καὶ ἐν τῷδε τὸν φθόνον τῶν τε ἀνωτέρων αὐτοῦ, ἐν οἷς καὶ τοῦ Πατριάρχου Κυρίλλου, καὶ αὐτῶν ἔτι τῶν ἑαυτοῦ μαθητῶν, ὡς δὲ λέγεται καὶ ἐδάρη ὑπὸ τινῶν, δι' ὃ ἠναγκάσθη φεύγων νὰ μεταβῆ εἰς Θεσσαλονίκην καὶ ἐκεῖθεν εἰς Κων-

σταντινούπολιν, ὅπου διωρίσθη καθηγητὴς τῆς φιλοσοφίας ἐν τῇ πατριαρχικῇ σχολῇ, ὁπόθεν καὶ πάλιν διὰ τὸν Πατριάρχην Σαμουήλ ἔφυγεν εἰς Λιψίαν. Ἐνταῦθα μείνας ἐπεστάτησεν εἰς τὴν τῶν πρώτων αὐτοῦ συγγραμμάτων ἐκτύπωσιν, πρῶτον μεταγλωττίσας ἐκ τῆς γαλλικῆς εἰς τὴν ἑλληνικὴν καὶ ἐκδοὺς τὸ ἔργον «Εἰσηγήσεις εἰς νέους κώδικας» τῆς αὐτοκρατείας τῆς Ῥωσίας Αἰκατερίνης τῆς Β΄., ὑφ' ἧς διὰ τοῦτο μάλιστα ἐτιμήθη, διορισθεὶς βιβλιοθηκάριος τῆς αὐτοκρατορικῆς αὐλῆς, χειροτονηθεὶς δὲ τῷ 1775 ἱερεὺς καὶ τῷ 1776 ἀρχιερεὺς ὑπὸ τοῦ Μητροπολίτου Μόσχας καὶ Πλαταμῶνος, παρούσης καὶ αὐτῆς τῆς αὐτοκρατείας, ἣτις εἰς Μόσχαν μετεκαλέσατο αὐτὸν ἐκ Λιψίας δι' ἀνωτέρου ῥώσου ἀξιωματικοῦ. Ἐκ τῆς Πουλτάδας δ' ὅπου ὠρίσθη ἡ τῆς ἀρχιεπισκοπῆς αὐτοῦ ἔδρα, ὁπόθεν παρητήθη ἔνεκα τῆς πασχούσης ὑγείας αὐτοῦ, ἀντικατασταθεὶς ὑπὸ τοῦ Νικηφόρου Θεοτόκη, μετέβη εἰς Πετρούπολιν, ὅπου ἐν τῇ Μονῇ Ἀλεξάνδρου τοῦ Νεύφσκη ἀπέθανε τῇ 10ῃ Ἰουνίου 1806, ἐν ἡλικίᾳ 90 ἐτῶν.

Τοιοῦτος ἐν βραχυτάτοις ὁ βίος τοῦ ἀνδρὸς γενομένου ἐν ταύτῳ διευθυντοῦ καὶ καθιδρυτοῦ σχολείων, ἱεροκήρυκος καὶ συγγραφέως, θεολόγου καὶ μαθηματικοῦ, φυσικοῦ καὶ γραμματικοῦ, εἰς οὗ ἤδη τὴν ἐξέτασιν τῶν ἔργων μεταβαίνομεν.

Ἔργα πολλὰ συνέγραψεν ὁ Εὐγένιος, ὧν τὰ πλεῖστα μὲν εἰς ἀρχαῖζουσας γλώσσας, ὀλίγιστα δ' εἰς τὴν καθωμιλημένην μιξοδάραρον καὶ ὅλως κακόηχον τότε οὔσαν. Τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ τὰ μὲν εἶναι πρωτότυπα, τὰ δὲ μεταφράσεις. Εἶναι δὲ τὰ κυριώτατα τούτων κατὰ χρονολογικὴν τῆς ἐκδόσεως τάξιν τὰ ἑξῆς:

1) Τὸ σπουδαιότατον καὶ ὠφελιμώτατον τῶν ἔργων τοῦ ἀνδρὸς ἡ Λογικὴ ἐκδοθεῖσα ἐν Λιψίᾳ 1766. 2) Αἱ τοῦ Σεγνέρου πραγματεῖαι περὶ τῶν μαθηματικῶν στοιχείων, ἐν Λιψίᾳ 1767. 3) Περὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν διχονοιῶν, ἐν Πολωνίᾳ ἐκδ. 1768 ἐν Λιψίᾳ. 4) Μετάφρασις τῆς Αἰνειάδος τοῦ Οὐεργιλίου καὶ τῶν Γεωργικῶν ἐν Πετροπόλει 1791-1792. 5) Περὶ τῆς ἐκπορεύσεως τοῦ Ἀγίου Πνεύματος 1797. 6) Αἱ καθ' Ὅμηρον ἀρχαιοότητες, ἐν Μόσχᾳ 1804. 7) Ἡ Μεταφυσικὴ, ἐν Βιέννῃ 1805. 8) Τὰ ἀρέσκοντα τοῖς φιλοσόφοις, Βιέννη 1805. 9) Σχόλια εἰς τὸ Δ', βιβλίον τῆς Γραμματικῆς τοῦ Γαζῆ, ἐν Βιέννῃ 1805. 10) Εἰσαγωγὴ εἰς τὴν φιλοσοφίαν τοῦ Γραβεζάνδου, ἐν Μό-

σχα 1805. 11) Γεωμετρίας Τακουετίου μετάφρασις, ἐν Βιέννῃ 1805. 12) Στοιχεῖα Μεταφυσικῆς Γενουηνσίου, ἐν Βιέννῃ 1806. Ἐκ τούτων μὲν τὰ κυριώτατα, πρὸς τούτοις δ' ὅμως ἔγραψεν ὁ Βούλγαρις καὶ πλείστα ἄλλα μικρὰ καὶ μεγάλα συγγράμματα, γραμματικά, θεολογικά, φιλοσοφικά, ἐπιστολάς, ἐπιτομὴν τῆς ἱστορίας τοῦ Γεωργίου Καστριώτου κλπ.

Περατώσαντες τὰ ὡς πρὸς τὸν βίον τοῦ Εὐγενίου καὶ τὰ ὡς πρὸς τὴν συγγραφικὴν αὐτοῦ δράσιν, θὰ ἐξετάσωμεν ἰδίᾳ πρῶτον τὴν Λογικὴν, παραλείποντες ὅσα ὁ Εὐγένιος ἔχει γνωστὰ φιλοσοφικά δόγματα παραλαβὼν παρὰ τοῦ Ἀριστοτέλους. Ἡ Λογικὴ αὐτοῦ προσφωνεῖται τῷ ὑψηλοτάτῳ καὶ εὐσεβάστῳ αὐθέντῳ κυρίῳ Γρηγορίῳ Ἀλεξάνδρου Γκίκα Βοεβόδα ἡγεμόνι πάσης Μολδοβλαχίας. Ἐξεδόθη δὲ σπουδῇ τε καὶ φιλοτίμῳ δαπάνῃ τοῦ Θωμᾶ Μανδακάσου τοῦ ἐκ Καστορίας ἐν Λιψία τῷ 1767. Ἐν ἀρχῇ τῆς Λογικῆς προτάσσεται ἡ προσφώνησις, ταύτῃ δ' ἐπακολουθεῖ προεισαγωγὴ χάριν τῶν ἀναγινωσκόντων τὴν Λογικὴν, ἐν ἣ ἐκτίθησιν ὁ Εὐγένιος τὴν χρησιμότητα τῆς βίβλου, ἐξ ἧς, λέγει, καλοὺς καρποὺς πᾶς δύναται ν' ἀποκομίσῃ ἀναλόγως τοῦ κόπου, ὃν θὰ καταβάλῃ πρὸς τὴν τοῦ βιβλίου μελέτην. Πρὸς τοῖς ἄλλοις ἀναφέρει ὁ Εὐγένιος καὶ τὸν σκοπὸν, δι' ὃν τὴν Λογικὴν συνέγραψεν ἔτι δὲ καὶ τὸν πρὸς μελέτην τρόπον, χάριν τῶν ἀκροατῶν αὐτοῦ, ἐν εἴδει σημειωμάτων, ἵνα οὗτοι συγκρατῶσιν ἐν τῇ διανοίᾳ τὰ ὑπὸ τοῦ διδασκάλου διδασκόμενα, διότι μέχρι τοῦ χρόνου ἐκείνου Λογικὴ ἑλληνιστὶ συντεταγμένη οὐδεμίᾳ ὑπῆρχεν ἐκδεδομένη, ἐν ᾧ οἱ τῶν σχολῶν διδάσκαλοι ἀπὸ στόματος ἔδιδασκον, πολλάκις καὶ παρ' ἄλλων ἀδασανίστως παραλαμβάνοντες, ἐν οἷς πολλὰ τὰ τε ψευδῆ καὶ φαῦλα καὶ τὰ ἀμαθίας ὄζοντα. Ἐν τῷ τέλει τοῦ μέρους τούτου ἐγκωμιάζει ὁ Εὐγένιος τὸν Θωμᾶν Μανδακάσην, οὗ τῇ προτροπῇ καὶ τοῖς ἀναλώμασι ἐξέδοτο ὁ Εὐγένιος τὴν Λογικὴν. Τῆς Λογικῆς προτίθησιν ὁ Εὐγένιος προδιατριβὰς, ὡς ὀνομάζει, προεισαγωγικὰς εἰς τὸν περὶ Λογικῆς λόγον. Προέταξεν ὅμως καὶ τούτων πρῶτον, ἀφήγησιν προεισοδιώδη περὶ τῆς ἀρχῆς καὶ τῆς προόδου τῆς φιλοσοφίας, περὶ τῶν φιλοσοφικῶν αἰρέσεων καὶ τῶν εὐδοκιμησάντων ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ, εἶτα δ' ἐπιτάσσει τὰς προδιατριβὰς ἦτοι:

1) Ὅπως παρσκευασμένον χρεῖν ἔκειν εἰς τὴν φιλοσο-

φίαν καὶ πῶς αὐτὴν μετιτέον, 2) Τῶν νοσοποιῶν τῆ τοῦ γνωστικοῦ δυνάμει αἰτίων τὰ μᾶλλον κεφαλαιώδη καὶ τούτων ἢ ἐκάστῳ ἐπιβάλλουσα προφυλακὴ τε καὶ θεραπεία, 3) Περὶ τῶν ἐν ἡμῖν γνωστικῶν δυνάμεων καὶ τῶν κατ' αὐτὰς ἐνεργειῶν καὶ περὶ ἕξεων, 4) Ἦτις ποτὲ ἢ φιλοσοφία καὶ ὅσα αὐτῆς τὰ μέρη. Ἦτε τάξις τῆς περὶ αὐτῶν πραγματείας καὶ ἢ ἐξ αὐτῆς ὄνησις. Μετὰ τὰς προδιατριβάς ταύτας ἐπιφέρει τὰ πρὸ τῆς Λογικῆς εἰωθότα λέγεσθαι ἦτοι: Περὶ ἀρχῆς, φύσεως, κλήσεως, χρήσεως καὶ διαιρέσεως τῆς Λογικῆς. Ἀκολουθῶς διαιρεῖ τὴν κυρίως Λογικὴν εἰς βιβλία πέντε, ὧν ἕκαστον εἰς ἴδια κεφάλαια. Τὰ πέντε ταῦτα βιβλία διαλαμβάνουσι: τὸ Α' Περὶ τῆς πρώτης ἐννοίας, τὸ Β' Περὶ σκέψεως, τὸ Γ' Περὶ κρίσεως, τὸ Δ' Περὶ διανοίας καὶ τὸ Ε' Περὶ μεθόδου.

Ἐν τῇ προεισαγωγικῇ τῆς Λογικῆς μελέτῃ περὶ τῆς ἀρχῆς τῆς φιλοσοφίας καὶ τῆς ἐξελίξεως αὐτῆς ὁ Εὐγένιος σταχυολογῶν ἀπὸ ἀρχαίων συγγραφέων καὶ σχολιαστῶν ἀποφαίνεται, ὅτι ἡ φιλοσοφία εἶναι θεόςδοτος, παρατηρῶν, ὅτι περὶ τὴν φιλοσοφίαν ἢ μᾶλλον τὴν σοφίαν, ἠσχολήθησαν οἱ ἀρχαιότατοι λαοὶ ἀνατρέχων εἰς τοὺς παλαιοτάτους χρόνους. Ἡ φιλοσοφία, λέγει, τὴν ἀρχὴν αὐτῆς ἔχει ἀπὸ τοῦ Κάϊν καὶ τοῦ Σήχου καὶ τῶν περὶ αὐτοὺς περὶ τὴν φιλοσοφίαν ἀσχοληθέντων. Οἱ σοφοί, λέγει, πρῶτον τῶν μυθικῶν χρόνων (σοφοὺς δὲ λέγων, ἐννοεῖ τοὺς παρατηρητὰς τῆς φύσεως) καὶ οἱ προφῆται καὶ οἱ προφητικὸν ἔχοντες τὸ πνεῦμα ἐφιλοσόφησαν. Παρ' ἀρχαίοις Αἰγυπτίοις ὑπῆρξε φιλοσοφία, ἢ ἀστρονομία ἦτοι αἰτῆς φύσεως ἔρευνα. Ἀλλ' ἡ φιλοσοφία τῶν λαῶν τούτων ἦτο ἔμφυτος, τὸν δὲ πρὸς τὴν φιλοσοφίαν ἔρωτα πρὸς εὐδαιμονίαν εἶχον καὶ πρὸς βεβαίωσιν ἀναφέρει τὸν ἐν Προμηθεὶ τοῦ Αἰσχύλου μῦθον τοῦ Προμηθέως, ὅστις, λέγει, συμβολίζει τὴν τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος ἐφευρετικότητά, καὶ τὴν πρὸς τεχνικὸν τι γέρον τάσιν. Οἱ πρῶτοι ἄνθρωποι παρατηροῦντες τὸν κόσμον ἀποροῦσι πῶς συνέστη ὁ κόσμος καὶ διατί ἐγεννήθη καὶ τίνα σκοπὸν ἔχει, (ἀκολουθεῖν ἐν τούτοις τῷ Ἀριστοτέλει). Πρὸς τοῖς Αἰγυπτίοις κατόπιν ἀναφέρει καὶ τοὺς Χαλδαίους καὶ Ἀσσυρίους καὶ τοὺς λοιποὺς τῆς Ἀσίας λαοὺς μάλιστα πρὸς τὴν φιλοσοφίαν κλίνοντας, πρὸς τούτοις τοὺς Θράκας, τοὺς Ἑβραίους, τοὺς Φοίνικας, τοὺς Βαβυλωνίους, τοὺς Σκύθας, τοὺς

Σίνας και άλλους περί τήν φιλοσοφίαν ασχοληθέντας, οἵτινες περί ἄλλα τε και περί τήν καθαρότητα τοῦ οὐρανοῦ και τὸ ἐπίπεδον τῆς γῆς ἠσχο-
λήθησαν. Ἀκολούθως ἐξετάζων τήν ἀρχήν τῆς φιλοσοφίας παραδέχε-
ται, ὅτι παρά τῶν ἀνωτέρω εἰρημένων λαῶν παρέλαβον οἱ Ἕλληνες τὰ
φιλοσοφικά σπέρματα, δι' ὧν τήν φιλοσοφίαν προήγαγον εἰς ἀκμὴν
τοῖς λοιποῖς λαοῖς ἀνέφικτον. Παραδέχεται, ὅτι πολλοὶ τῶν Ἑλλήνων
φιλοσόφων ἔσχον διδασκάλους ἀπὸ τῶν λαῶν τούτων, ὅτι ὁ Πυθαγό-
ρας αὐτὸς μετέβη εἰς Αἴγυπτον, και ἄλλα ὧν πολλὰ ἀνυπόστατα, κατὰ
τὰς νεωτέρας τῆς ἐπιστήμης ἐρεύνας. Ἡ φιλοσοφία, λέγει, ἦτο ἔμμε-
τρος και μυθική, ὡς φαίνεται ἐκ τῶν τοῦ Ὀμήρου και Ἡσιόδου ἐπῶν,
ἢ δὲ πρώτη χρῆσις τοῦ ὄρου φιλοσοφία ἐγένετο ὑπὸ τοῦ Πυθαγόρου.

Ἀκολούθως ἀρχόμενος γραμματικῶς πως ἄλλ' ὄλως ἀκανονί-
στως τῆς τῶν διαφόρων φιλοσοφικῶν συστημάτων ἀφηγήσεως, ἐν τῇ
διαδοχῇ τῆς ἱστορήσεως τῶν φιλοσόφων ἐξετάζει ἐν γενικωτάταις
γραμμαῖς ἅπαντας τούτους, χωρὶς δ' ὅμως ν' ἀναφέρῃ τὰ συστή-
ματα καθ' ὅλου τῆς ἰδίας φιλοσοφικῆς ἐκάστου τούτων διανοήσεως,
ἀλλ' ἀπλῶς, μόνον τὰς σχολὰς ἀναφέρων, καταλήγει μέχρι τῶν ἐν
Εὐρώπῃ κατὰ τοὺς χρόνους αὐτοῦ φιλοσόφων Leibnitz, Wolf, Γα-
λιλαίου, Newton, μὴ παραλιπὼν μηδὲ τὰς ἐπουσιωδεστέρας τῶν φι-
λοσοφικῶν δοξασιῶν τῶν τε Ἑλλήνων και τῶν νεωτέρων φιλοσόφων
ν' ἀναφέρῃ. Τὰς εἰδήσεις ταύτας τὰς μὲν περί Ἑλλήνων και ἐν γέ-
νει τὰ περί τῶν τῆς ἀνατολῆς φιλοσόφων παραλαμβάνει ἐκ τοῦ Εὐ-
σεβίου, Σουίδα, Δίωνος τοῦ Χρυσοστόμου, Φωτίου, Διογένους τοῦ
Λαερτίου και τοῦ Ἀριστοτέλους, Πλουτάρχου, Πλάτωνος, τῶν Τρα-
γικῶν, τοῦ Κικέρωνος και ἐν γένει τῶν κλασικῶν συγγραφέων και
τῶν σχολιαστῶν αὐτῶν, τὰ δὲ περί τῶν νεωτέρων, τῶν κατὰ τήν δύ-
σιν φιλοσόφων, παραλαμβάνει και παρ' ἄλλων ἀλλὰ κυρίως ἐκ τῆς
ἱστορίας τῆς φιλοσοφίας τοῦ Brückner.

Μετὰ τᾶνωτέρω πραγματεύεται τήν πρώτην προδιατριβήν: Ὅπως
παρεσκευασμένον χρὴ ἦκειν εἰς τήν φιλοσοφίαν και πῶς
αὐτήν μετιτέον. Αἰτιολογῶν τήν διατριβήν ταύτην λέγει, ὅτι ἦτε
Λογική και ἡ Φιλοσοφία εἶναι ἐπιστήμαι, ἢ δὲ Λογική ὡς μέρος τῆς
φιλοσοφίας πρέπει νὰ ἐξετάζηται ὑπὸ τοῦ μέλλοντος νὰ πραγμα-
τευθῇ τήν Λογικὴν, ἀφ' οὗ ἄλλως ἢ τῆς φιλοσοφίας ἐξέτασις ἐν γέ-
νει προπαρασκευάζει εἰς τήν τῆς Λογικῆς.

Προάγων τις εἶναι, λέγει, ἡ ἐξέτασις τῆς φιλοσοφίας ἀλλὰ καὶ ὁ προάγων οὗτος ἀγὼν εἶναι. Τὸ τῆς φιλοσοφίας καλὸν πολλοὶ αἰροῦνται, ὀλίγοι δ' ὁμῶς ὡς ἀληθῶς ἐφιλοσόφησαν, ἤτοι δι' ἀφυΐαν ἢ διὰ φαυλότητα. Ἴνα τις γεύσῃται φιλοσοφίας ἀνάγκη νὰ ᾖ τέλειος ὡς πρὸς τὴν ἐγκυκλοπαιδικὴν μόρφωσιν, νὰ γνωρίζῃ καλῶς καὶ νὰ μεταχειρίζεται τοὺς ἔργους τοὺς φιλοσοφικοὺς. Νὰ εἶναι βαθὺς γνώστης τῶν ἐλληνικῶν γραμμάτων καὶ νὰ συγγράφῃ τὰ φιλοσοφικὰ αὐτοῦ συγγράμματα ἐν βεβούσῃ γλώσσῃ, «οἱ γὰρ ἐν χυδαίῳ ὕφει φιλοσοφοῦντες ἀνοηταίνουσι νεανικῶς». Ταῦτα δὲ λέγων ὁ Εὐγένιος βεβαίως δὲν ἐνόει, ὅτι τὰ φιλοσοφικὰ μόνον συγγράμματα πρέπει νὰ γράφονται εἰς καθαρὰν γλῶσσαν, ἀλλ' ἐν γένει πᾶν, οἷας-δήποτε μορφῆς σύγγραμμα, τούτου δὲ περιφανὲς παράδειγμα ἑαυτὸν παρέσχε, ἐν ἀρχαΐζοντι ὕφει πραγματευσάμενος τὰ ἑαυτοῦ συγγράμματα. Ὁ φιλοσοφῶν, λέγει, πρέπει νὰ θηρεύῃ τὴν ἀλήθειαν μὲν τῇ θεωρίᾳ, τὸ ἀγαθὸν δὲ τῇ πράξει, ἔχων δ' ἔρωτα πρὸς τὴν φιλοσοφίαν, νὰ θεωρῇ ταύτην ὡς γάμον ἀδιάζευκτον αὐτῷ. Οὔτε, λέγει, ἡ πληθὺς τῶν φιλοσοφικῶν συστημάτων καὶ τῶν αἱρέσεων, καὶ τῶν ἀρχῶν τό τε πολύδοξον καὶ ἀντίδοξον πρέπει νὰ μετριάσῃ καὶ μαράνῃ τὸν πρὸς τὴν φιλοσοφίαν ἔρωτα τοῦ φιλοσοφοῦντος, οὔτε οὗτος ἀναμετρούμενος τὴν τυχὸν ἀποτυχίαν ἐν τῇ φιλοσοφικῇ αὐτοῦ δράσει ν' ἀπρακτῇ· πρέπει ν' ἀκολουθῇ ὡς πρὸς τὴν ἐκλογὴν τῶν φιλοσοφικῶν συστημάτων τὴν μεσότητά ἢ τασσόμενος εἰς τινὰ τῶν φιλοσοφικῶν σχολῶν νὰ εἶναι ὁπαδὸς ἀποκλειστικῶς τῆς μερίδος ταύτης, ἀλλὰ μετ' ἐνδελεχῆ μελέτην καὶ σαφῆ κατανόησιν ἀπάντων τῶν φιλοσοφικῶν συστημάτων. Μεταξὺ τῆς δογματικῆς καὶ τῆς σκεπτικῆς φιλοσοφίας κρίνων τις πρέπει ἅ προτιμήσῃ τὴν δογματικὴν, ἅτε τῆς σκεπτικῆς ἀποκλειούσης πᾶσαν περὶ εὐρέσεως τῆς ἀληθείας σκέψιν καὶ ἔρευναν. Πάντων δ' ἄριστον, ἵνα ὁ φιλοσοφῶν ᾖ ἐκλεκτικός, ἤτοι νὰ ἐκλέγῃ τὰς ἀρίστας ἐκ τῶν φιλοσοφικῶν ἰδεῶν καὶ πεποιθήσεων. Ἐν τούτοις δ' ὁμῶς, λέγει, ὀφείλει μήτε τὰ δῆλα ν' ἀθετῇ μήτε τὰ ἀδηλότερα οἶεσθαι κατέχειν.

Ἀκολουθῶς συμβουλεύει τῷ φιλοσοφοῦντι, ἵνα ᾖ ἀνιχνευτὴς τῆς ἀληθείας ἀκριβῆς καὶ κριτῆς ἀδέκαστος ὡς πρὸς τὴν τῶν φιλοσοφικῶν αἱρέσεων ἐκλογὴν. Ἄς μὴ εἶναι, λέγει, προκατειλημμένος ὁ

μέλλων νὰ φιλοσοφήσῃ, ἀλλ' ἐλευθερίᾳ γνώμης καὶ ὀρθῶ λόγῳ κρινέτω, διότι ὁ προκατειλημμένος καὶ ἂν τι νέον ἦτοι ὀρθὸν παράσχῃ τῇ φιλοσοφίᾳ, τοῦτο ὄλως ἀσυνειδήτως καὶ μηχανικῶς θέλει πράξει, προτιμῶν νὰ εἶναι μᾶλλον δαιτητῆς ἐν τῇ ἐξετάσει τῆς φιλοσοφίας ἢ ἀντίδικος.

Προκειμένου δὲ περὶ τῆς φιλοσοφίας τῶν εἰς τὴν χριστιανικὴν πίστιν ἀναφερομένων, ἡμῖν, λέγει, οὕτως αἰ φιλοσοφεῖν πειρατέον καὶ διὰ παντός καὶ ἐπὶ πᾶσιν αἰρεῖσθαι τὸ τῷ ὀρθῷ λόγῳ σύμφωνον, μηδὲν δὲ πρεσβεύειν τῆς ἀποκαλυφθείσης ἐν ταῖς γραφαῖς ἀληθείας διάφορον, ἀφ' οὗ οὐδαμῶς ἀντιπίπτει ἡ φιλοσοφία πρὸς τὴν πίστιν. Περὶ Θεοῦ δέ, λέγει, μάλιστα καὶ κατ' ἀρχὴν ὁ φιλοσοφῶν πρέπει ν' ἀσχοληθῇ ἐπιφέρων «τί γὰρ φιλοσοφία, ἀλλ' ἡ γνῶσις θεῶν τε καὶ ἀνθρωπίνων;».

Περὶ δὲ τοῦ Θεοῦ τοῦ ὑπερτάτου τῶν ὄντων, τοῦ ἀκροτάτου καὶ ὑπερτελεστάτου, τοῦ πάντων πάντῃ ὑπεριδρυμένου καὶ αὐτοόντος καὶ ἀφ' ἑαυτοῦ ὄντος καὶ τοῦ μόνου κυρίου ὄντος, τοῦ δημιουργικοῦ, τοῦ κινήτικοῦ, τοῦ συνεχτικοῦ, τοῦ ἀπείρου, τοῦ αὐτοαγάθου, τοῦ αἰωνίου καὶ ὑπερχρόνου, τοῦ ἀπλοῦ καὶ ἀτρέπτου, τοῦ ἀφθάρτου καὶ ἀναλλοιώτου, πάντες οἱ φιλόσοφοι ἐν ἀρχῇ τοῦ φιλοσοφικοῦ αὐτῶν συστήματος ἐπραγματεύθησαν.

Μόνον, ὅπου ἀσυνάλλακτος ἡ φιλοσοφία εἶναι πρὸς τὴν πίστιν, ἐκεῖ πρέπει νὰ πιστεύῃ ὁ φιλόσοφος καὶ νὰ μὴ φιλοσοφῇ, τὸ δὲ «πείθεσθαι καὶ μὴ ἐρευνᾶν» τότε ὄντως εἶναι ἀναγκαῖον, οἷον ἐν τοῖς ἀπορρήτοις τῆς θρησκείας, πῶς τὸ ὕδωρ γίγνεται καθαρτικὸν πνεύματος καὶ τὸ ἔλαιον πρόξενον χάριτος καὶ πῶς ὁ ἄρτος καὶ ὁ οἶνος εἰς Κυριακὸν σῶμα μεταποιεῖται. Ἄλλως ταῦτα πάντῃ ξένα τῆς παρ' ἀνθρώποις φιλοσοφίας καὶ γνώσεως.

Ἐν τῇ Β'. προδιατριβῇ περὶ τῶν αἰτίων, ἐξ ὧν κωλύεται ἡ τοῦ ἀνθρώπου γνωσικὴ ἐνέργεια λέγει, ὅτι τὰ αἷτια ταῦτα εἶναι τέσσαρά τινα: 1) τὸ σῶμα ἢ τὸ ὀργανικὸν ὄν, 2) αἱ δυνάμεις, δι' ὧν κατὰ γνῶσιν πεφύκαμεν ἐνεργεῖν, 3) τὰ τῆς ψυχῆς κρατοῦντα πολλὰ πάθη καὶ 4) ἡ ἀγωγή. Ταῦτα ἀναλύων ὁ Εὐγένιος διὰ μὲν τὸ σῶμα λέγει, ὅτι τοῦτο εἶναι κώλυμα τῆς γνωστικῆς τοῦ ἀνθρώπου ἐνεργείας, δι' ὃ πρέπει νὰ εἶναι ὑγιές, διότι μόνον ἐν ὑγιεῖ σῶματι καθαρὰ δύναται νὰ ἐνυπάρχῃ διάνοια καὶ φιλοσοφία τελεία καὶ ὀρθή.

Ἡ δὲ ψυχὴ, λέγει, δὲν πρέπει νὰ ὑπηρετῇ τῷ σώματι ἀλλὰ τοῦναντίον. Ἀποκρούει κατόπιν τὰς ὑπερμέτρους τροφὰς καὶ τὸν πολὺν ὕπνον, διότι ταῦτα εἶναι δουλικά καὶ μᾶλλον πρὸς τὸν βοσκηματώδη βίον προσαρμόζονται. Οἱ δ' ἐν σωματικῷ πόνῳ ζῶντες ὡσπερ ἐν βορῶ ζῶσι, οὐδόλως μετέχοντες εὐφυΐας. Ἡ δὲ γνωστικὴ τοῦ ἀνθρώπου δύναμις, ἣτις κατ' Εὐγένιον ἀποτελεῖται ἐκ τῆς αἰσθήσεως, τῆς φαντασίας, τῆς μνήμης καὶ τοῦ νοῦ, ἐὰν μὴ εἶναι τελεία, εἶναι παρὰ τῷ ἀνθρώπῳ τὸ δεύτερον αἴτιον τῆς ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ ἀπάτης. Πρὸς ἀνάλυσιν τοῦ δευτέρου τούτου παραιτίου, ὁ Εὐγένιος δίδωσι τοὺς ὁρισμοὺς τῶν τεσσάρων εἰδῶν τῆς γνωστικῆς τοῦ ἀνθρώπου ἐνεργείας. Ἐν ἐκάστη δ' ὁμως τῶν τεσσάρων τούτων δυνατὸν νὰ ᾧσιν ἐλλείψεις ἢ ὑπερβολαὶ ὡς λ. χ. ἢ τῶν ὑπὲρ αἰσθησιν κρινόντων ἢ ἀφ' ἑτέρου τῶν μόνον τὰς αἰσθήσεις ὡς μέσον νοήσεως ὑπολαμβάνόντων. Ἀκολουθῶς ἀναγράφει ὄρους τινάς, δι' ὧν εἶναι δυνατὸν νὰ ἀποφεύγη τις τὰς τοιαύτας κωλύσεις τῆς γνωστικῆς αὐτοῦ ἐνεργείας, διότι καὶ ἡ αἰσθησις καὶ ἡ μνήμη καὶ ἡ φαντασία ἀλλὰ καὶ ὁ νοῦς αὐτὸς πολλάκις μὴ εὐθίκτως χωροῦντα ἀλλ' ἀναγώγως καὶ ψευδῶς, ἥκιστα δὲ τῷ ὀρθῷ λόγῳ παρακολουθοῦντα, αἴτια γίνονται ἀπατηλῆς καὶ ψευδοῦς διανοήσεως. Τρίτον παραιτίον ἀπάτης τῆς γνωστικῆς τοῦ ἀνθρώπου ἐνεργείας εἶναι τὰ πάθη «Πάθη δὲ ἐπιπροσθεῖ μὲν τῷ λογικῷ πυκνῶς, ἐπισκοτεῖ δὲ τῷ ἐκείνου φωτὶ καὶ μόνον οὐχὶ τὸ ὄμμα τὸ νοερὸν ἀποσβέννυσιν, Ἀναφέρει παρακατιῶν πλεῖστα εἶδη παθῶν σωματικῶν τε καὶ ψυχικῶν, ἐπιθυμίας καὶ ὀρέξεις, φόβους, θυμηδίας καὶ τέρψεις, ἀνίας καὶ λύπας, ἀλαζονείας καὶ ἐλπίδας, ἅτινα πάντα ἀποτυφλοῦσι καὶ ἀμαυροῦσι τὸ τῆς ψυχῆς ἦθος.

Τέταρτον δὲ παραιτίον κωλύσεως τῆς γνωστικῆς τοῦ ἀνθρώπου ἐνεργείας εἶναι ἡ μὴ κατὰ τὸν προσήκοντα τρόπον τοῦ ἀνθρώπου ἀγωγή καὶ ἐκπαίδευσις καὶ ἡ μὴ πρὸς τὴν ὀρθὴν κρίσιν καὶ διανόησιν ἀσκησις δι' ἐνδελεχοῦς καὶ ἀκριβοῦς μελέτης καὶ σπουδῆς, ἐξ ἧς ἦτε περὶ τὰ μαθήματα ἔφεσις καὶ ἡ πρὸς τὸ εἰδέναι ὀρεξις ἐγείρεται, ὑφ' ἧς πάλιν τὸ θαυμάζειν προέρχεται, ὅθεν ἡ τῆς φιλοσοφίας ἀρχή. Ἐν δὲ τῇ τρίτῃ προδιατριβῇ, περὶ τῶν ἐν ἡμῖν γνωστικῶν δυνάμεων καὶ τῶν κατ' αὐτὰς ἐνεργειῶν καὶ περὶ ἕξεων, πάντες οἱ ἄνθρωποι, ἀρχεται λέγων, ἡ φύσεως ἔχοντες εἰσί, ταύτης καὶ τῆς ἐπὶ τὸ γινώσκειν εὐμοιροῦσι δυνάμεως. Φύσει δ' ὁ ἔρωσ πρὸς τὴν

γνωσιν. Ἐπειδὴ δ' ἡ ψυχὴ, λέγει, δύναται νὰ κρίνῃ περὶ τούτων, διὰ τοῦτο ἐπιθυμεῖ καὶ ἐπιχειρεῖ νὰ γνωρίσῃ. Ἀκολουθῶν δὲ τοῖς τοῦ Ἀριστοτέλους Μεταφυσικοῖς ἐκτίθησι τὸν τῆς γνώσεως τρόπον, ὅστις οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ συνείδησις ἢ συναίσθησις ἢ συνεπίγνωσις ἢ τι τοιοῦτο τὴν εἰς ἑαυτὸ σύννευσιν τοῦ γνωστικοῦ ἐμφαίνειν δυνάμενον.

Διὰ τῶν τρόπων τῆς γνώσεως διακρίνεται τό τε θέλειν τοῦ μὴ θέλειν καὶ τὸ αἰρεῖσθαι τοῦ ἐκκλίνειν καὶ τὸ συντίθεσθαι τοῦ ἀπαρνεῖσθαι καὶ τὸ ἀληθεύειν τοῦ ψεύδεσθαι.

Τέλος διὰ τῆς γνώσεως, λέγει, διακρίνεται ἡ κατὰ τὸν Γάλλον Descartes τοῦ ἀνθρώπου ὑπαρξίς «νοῶ, εἰμί ἄρα». Γνωστικαὶ δυνάμεις εἶναι πρῶτιστα καὶ μάλιστα ἡ ψυχὴ, ἔτι δ' ὁ νοῦς, ἡ φαντασία, ἡ δόξα, ἡ αἰσθησις, ἡ πρόσληψις, ἡ σκέψις, ἡ κρίσις καὶ ἡ διάνοια. Πάντα ταῦτα ἐν ἐκτάσει ἀναλύων ἐπάγεται ἐφ' ἑκάστου τούτων σχετικὰ παραδείγματα μετὰ πολλῆς εὐφυΐας καὶ περὶ τὴν τούτων ἐκλογὴν λεπτότητος. Πραγματεύεται κατόπιν, ὡς γνωστικῆς δυνάμεως καὶ περὶ τῆς ἕξεως, ἣν ἀναλύων συγκρίνει πρὸς τοὺς λοιποὺς τῆς διανοητικῆς τοῦ ἀνθρώπου ἐνεργείας. Ἐν δὲ τῇ τετάρτῃ προδιατριβῇ: ἥτις ποτὲ ἐστὶν ἡ φιλοσοφία καὶ ὅσα αὐτῆς τὰ μέρη, ἡ φιλοσοφία, λέγει, σοφία πρότερον καλουμένη καὶ ὑπὸ τοῦ Πυθαγόρου πρῶτον φιλοσοφία ὀνομασθεῖσα, οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ ἡ τὸ ὅλον συμπασῶν τῶν λεγομένων ἐπιστημῶν ἀποτελοῦσα ἐπιστήμη ἐπιστημῶν ἀνεξάντλητος καὶ οὐδὲν πέρας ἔχουσα. Τὴν φιλοσοφίαν ἄλλοι ἄλλως ἐκάστοτε ὥρισαν λ. χ. οἱ ἐκ τῆς στοᾶς, ὅτι εἶναι γνῶσις θεῶν τε καὶ ἀνθρωπίνων, κατὰ δὲ Πυθαγόραν φιλοσοφία εἶναι ἡ τῶν ὄντων γνῶσις, ἡ ὄντα ἐστὶ, διὰ γὰρ τούτου μίας ἐκάστης τῶν ἐπιστημῶν καὶ ὅλου μέρους ἡ φιλοσοφία διέσταλται. Τὴν φιλοσοφίαν μετὰ ταῦτα ὡς τι μήτε ἀπλοῦν μητ' ἀμερές οὔσαν, διαιρεῖ εἰς τρία μέρη: 1) τὸ λογικόν, 2) τὸ φυσικόν καὶ 3) τὸ ἠθικόν. Καὶ ταῦτα κατὰ Σωκράτη, Πλάτωνα καὶ τοὺς Στωϊκοὺς. Κατὰ δὲ Ἀριστοτέλη ἡ φιλοσοφία, λέγει, διαιρεῖται εἰς δύο μέρη τὸ θεωρητικόν (δηλ. τὴν ἀλήθειαν) καὶ τὸ πρακτικόν (δηλ. τὴν πράξιν), εἰς ἃ ὁ Ἀμμώνιος προσέθηκε καὶ τρίτον εἶδος τὸ λογικόν. Κατόπιν δ' ὁμοῦ καὶ ἄλλοι ἄλλως τὴν φιλοσοφίαν διεῖλον, ἀναλόγως τῆς ἐκάστου τῶν φιλοσόφων ἀντιλήψεως. Ἀναφέρει πρὸς τούτοις καὶ ἄλλας τῆς φιλοσοφίας διαιρέσεις, ἃς περιττὸν νομίζομεν ἐνταῦθα ν' ἀναγράψωμεν

πάσας, ἀρχούμενοι μόνον εἰς τὴν ἀναγραφὴν τινων λ. χ. τὴν Θεολογίαν, Ἠθικὴν, Φυσικὴν, Οἰκονομικὴν, Κοσμολογίαν, Μετεωρολογίαν, Φυσιολογίαν, Ὑδρολογίαν, Ζωολογίαν, Ἰατρικὴν, Παθολογίαν, Γεωμετρίαν, Ἀριθμητικὴν κλπ. Ἐπειτα ἐξετάζει τίνες τῶν ἐπιστημῶν αἰ πρωτεύουσαι. Περὶ τούτου, λέγει, εἶναι φανερόν, ὅτι πρέπει τις νὰ προτάσῃ τὰς ἐπιστήμας ἐκεῖνας, παρ' ὧν αἰ λοιπαὶ τὰς ἰδίας αὐτῶν ἀρχὰς πορίζονται. Διότι ἀρίστη καὶ ἀσφαλεστάτη εἶναι ἡ μέθοδος ἡ ἀπὸ τῶν γνωστῶν ἐπὶ τὰ ἀγνοούμενα, ἢ ἐκ τῶν ἀπλῶν ἐπὶ τὰ σύνθετα. Ἡ δ' ἀφ' ἧς τὰς ἀρχὰς αἰ. λοιπαὶ ἐπιστήμαι λαμβάνουσι εἶναι ἡ Μεταφυσικὴ, σὺν ταύτῃ δ' ὅμως συντακτέον καὶ τὴν Λογικὴν. Τούτων ἡ μὲν εἶναι ἀρχικὴ, ἡ δ' ἀποδεικτικὴ, οὐδ' εἶναι δυνατόν τούτων ἑκατέραν τις νὰ προτάξῃ, τῆς ἐτέρας οὕτως ἀναποδείκτου χωρὶς τῆς ἄλλης οὔσης. Ἐν εἶδει δ' ὀρισμοῦ ἀκολούθως ἀναγράφει τί ἕκαστον τῶν φιλοσοφικῶν τούτων εἰδῶν ἐστὶ. Λογικὴ λέγει εἶναι ἡ ἐπιστήμη, δι' ἧς ὁ νοῦς ῥώννυται τὴν τε κρίσιν καὶ τὰς ἄλλας ἐνεργείας αὐτοῦ ὀξύνεται. Διὰ δὲ τῆς πρώτης φιλοσοφίας τῶν ἐν τῇ ψυχῇ λογικῶν σπερμάτων ἡρέμα πως ἀναπτυσσομένων καὶ προαγομένων, ὃ τε ἐν ταῖς νοητοῖς κατὰ βραχὺ παρεμποιεῖται προσεθισμὸς καὶ ἡ περὶ τῆς ἀνωτάτης τῶν θεωριῶν ἀναγεννᾶται δεξιότης καὶ εὐμάρεια. Διὰ τῆς περὶ ψυχῆς ἐπιστήμης τὸ σφᾶς αὐτοῦς ἐπιγιγνώσκειν κέρδος ἀποφερόμεθα, τῶν μαθημάτων τὸ θεῖον ὄντως καὶ ὡς κάλλιστον διδασκόμενοι. Τέλος διὰ τῆς Θεολογίας «καὶ αὐτὴν τὴν ἀκροτάτην καὶ ἀκήρατον ἀναπτερούμενοι φύσιν καὶ τῶν περὶ αὐτὴν νοουμένων τελειοτάτων τὰς ὀρθὰς ἐπικαρπούμεθα ὑπολήψεις, ἀθεΐας ἐξ ἴσου ἀπέχεσθαι διδασκόμεθα καὶ τῆς οὐδὲν εἰς ἀτοπίαν ἐλάσσονος δεισιδαιμονίας». Ταῦτα, ὡς ἐν τῷ τῆς Λογικῆς κειμένῳ ἔχουσι, ἀπαρλλάκτως, παραλαβόντες, ἐκ φόβου μήπως διαστρέψωμεν τὰς περὶ τῶν φιλοσοφικῶν ἐπιστημῶν τοῦ Εὐγενίου ἰδέας, ἀναγράφομεν τὸ ἐν τέλει τοῦ κεφαλαίου ἐπιφερόμενον Πλατωνικὸν ἐκεῖνο, ὅτι διὰ τῆς ἐπιστήμης τῶν ἐπιστημῶν, τῆς φιλοσοφίας, βελτιούμεθα τὰς ψυχὰς καὶ ὀδηγούμεθα εἰς εὐδαιμονίαν καὶ εὐεξίαν, ἀπαλλαττόμενοι τῶν ἐκ τοῦ σώματος ἐν τῷ κόσμῳ παθῶν, ὅσον ἐν ἡμῖν δυνατόν, οὐδὲν ἄλλο ἢ θνήσκειν μελετῶντες, ἵνα, οὕτω παρεσκευασμένοι, εἰς τὸν κατὰ φύσιν ἐπανέλθωμεν βίον, αὐτινος οὐδεὶς οὐδ' ἀγαθώτερος καὶ θεϊότερος οὐδὲ τελειότερος καὶ εὐδαιμονέστερος τῷ ἀνθρώπῳ ἐστίν. Ἐν δὲ τῷ

είσαγωγικῶ εἰς τὴν κυρίως λογικὴν κεφαλαίῳ ἀναφέρεται ὁ λόγος εἰς τὴν ἀρχήν, φύσιν, κλήσιν, τ. ἔ. ὄρισμόν, χρήσιν καὶ διαίρεσιν τῆς λογικῆς.

Δείξας ὁ Εὐγένιος ἐν τοῖς ἔμπροσθεν, ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἐκ φύσεως εἶναι γνωστικὸν ὄν, ἐπάγεται ἔτι, ὅτι τοῦτο ἀκριβῶς τὸ γινώσκειν οὐδὲν ἄλλο ἐστὶ ἢ ἀληθεύειν, ὅπερ οὐδ' αἰεὶ πρόχειρον οὐδὲ τοῖς πᾶσιν ἐφικτόν. Ταύτην δὲ τὴν ἐκ φύσεως ἐν ἡμῖν οὖσαν δύναμιν, δι' ἧς τὰς ἐν ἡμῖν διευθύνοντες διανοητικὰς ἐνεργείας καὶ κρίσεις, ἐπιτυγχάνομεν τὸ ἀληθὺς, ὀνομάζει ὁ Εὐγένιος δύναμιν λογικὴν, καὶ αὕτη εἶναι, ὡς γνωστὸν, τοῖς πᾶσιν ἀνθρώποις ἔμφυτος, δι' ὃ δὴ καὶ λογικοὶ οἱ ἄνθρωποι καλούμεθα. Ἀλλὰ τῆς ἔμφυτου ταύτης λογικῆς οὐχὶ πάντες προιοῦνται ἐπ' ἴσης χρήσιν, καὶ ἡ διαφορὰ αὕτη προέρχεται ἤτοι ἐκ τῆς ψυχῆς ἢ ἐκ τοῦ σώματος ἢ ἐκ τῆς ἀγωγῆς, τοῦ συνεθισμού καὶ τῆς συνασκήσεως, ὧν ἄλλοι ἄλλως τυγχάνουσι, ὅπερ ἄλλως παλαιόθεν παρατηρήθησαν, ἤτοι, τό τε ποικίλον καὶ πολύτροπον, καὶ τὸ ὑπέροχον καὶ ἐλλιπὲς τῆς εὐφυΐας ἢ δεξιότητος τῶν ποικίλων τῶν ἀνθρώπων διανοητικῶν ἐνεργειῶν. Τινὲς μὲν ὀξέως τινὲς δὲ καὶ συνεσκεμμένως φρονοῦσι καὶ τινες ἀδαῶς καὶ ἀταλαιπωρήτως. Καὶ τὸ μὲν μὴ ὀρθὸν φευκτέον ὡς εἰς ἀλογίαν τείνον, διωκτέον δὲ τὸ ὀρθόν. Αὕτη δ' εἶναι ἡ ἔμφυτος λογικὴ, ἧς οἱ κανόνες παντὶ τῷ ὀρθῷ λόγῳ χρωμένῳ ἀνθρώπῳ εἰσὶν αὐτοδίδακτοι, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν ἐπίκτητον λογικὴν, ἣτις προῆλθεν ἐκ τῆς ἔμφυτου τῷ ἀνθρώπῳ λογικῆς, ἣτις ὀλίγον κατ' ὀλίγον διεμορφώθη ἐν ἀρχῇ μηδὲν πλέον ἢ τοὺς κανόνας ὀρίζουσα τοῦ λογισμοῦ. Σὺν τῷ χρόνῳ δ' ἤτε συμπλήρωσις καὶ ὁ λόγος καὶ αἱ αἰτίαι τῶν τῆς λογικῆς κανόνων καθωρίσθησαν.

Πρῶτος Ζήνων ὁ Ἐλεάτης ἐγένετο ἰδρυτὴς τῆς λογικῆς ἀν μὴ ὁ Παρμενίδης, ἀφ' οὗ καὶ τοῖς ὕστερον τῆς σχολῆς ταύτης ἀρχηγοῖς διεδόθη ἡ ταύτης μελέτη μέχρι τινός, μεθ' ὃ παρακμασάσης τῆς διαλεκτικῆς, καὶ ἡ λογικὴ τέλεον ἐξηχρειώθη. Τέλος διὰ τοῦ ἐξ Ἀγγλίας Βάκωνος καὶ τοῦ Γάλλου Descartes, τοῦ Lokke καὶ τοῦ Wolf ἡ λογικὴ διεμορφώθη δι' ἐπιστημονικῆς μεθόδου.

Ὁ Εὐγένιος διαιρεῖ μετὰ ταῦτα τὴν λογικὴν εἰς δύο, 1) εἰς ἔμφυτον καὶ 2) εἰς ἐπίκτητον καὶ τούτων πάλιν τὴν μὲν ἔμφυτον διαιρεῖ 1) εἰς τὴν κατὰ δύναμιν καὶ 2) εἰς τὴν κατὰ διάθεσιν, τὴν δ' ἐπίκτητον διαιρεῖ 1) εἰς τὴν κατὰ τέχνην καὶ 2) εἰς τὴν

κατ' ἐπιστήμην. Ὅριζων μετὰ ταῦτα ἕκαστον τῶν εἰδῶν τούτων ἐπιπροστίθῃσιν, ὅτι ἡ λογικὴ εἶναι ἐπιστήμη καὶ πρὸς τοῦτο οὐδεὶς πρέπει ν' ἀντιλέγη, ὠνομάσθη δὲ διαφόροις ἑκάστοτε ὀνόμασιν, ἦτοι: διαλεκτικῆ, ὀργανικῆ, κανονικῆ, λογικῆ, ἦτις πρὸς τούτοις εἶναι εὐχρηστος, ὡς ὀξύνουσα τὴν διάνοιαν καὶ ἐνδυναμοῦσα αὐτήν· ὡς κλίμαξ δέ, δι' ἧς ἀνερχόμεθα εἰς τὴν τῆς ἐπιστήμης γνῶσιν εἶναι χρήσιμος, ἀλλὰ καὶ ὡς ὀδηγὸς ἐν ταῖς πρὸς ἄλλοις ὀμιλίαις καὶ συνεντεύξεσι καὶ ἐν ταῖς καθ' ἡμέραν πράξεσιν.

Μετ' ὀλίγα δὲ τινα εἰσέρχεται εἰς τὸν περὶ τοῦ τί ἐστὶ ἡ πρώτη ἐννοια λόγον. Ἐντεῦθεν ἀρχόμενος τοῦ κυρίως περὶ λογικῆς θέματος, ὁ Εὐγένιος ἐξετάζει κατὰ πρῶτον τί ἐστὶ νοῦς, παρατηρεῖ δ' ὅτι νοῦς εἶναι ἡ ἐν ἡμῖν αὐτοῖς περιούσα δύναμις, δι' ἧς ἀντιλαμβανόμεθα ἡμῶν ἑαυτῶν καὶ τῶν παρ' ἡμᾶς, τοῦ δὲ νοῦ τὸ ἔργον, λέγει, εἶναι τὸ νοεῖν ὀδηγὸν ὅτι, τὸ ἐννόημα, ἀλλ' ὁ νοῦς δὲν εἶναι ἀπλοῦς καὶ ἀδιαίρετος, ἀνευ εἰδῶν, ἀλλ' εἶναι δυνατόν νὰ διαιρέσῃ τις αὐτὸν εἰς παρατηρητικὸν νοῦν, παραβλητικὸν νοῦν ἢ ἀναθεωρητικὸν ἢ ἀφαιρετικῶς ἢ προσθετικῶς ἢ νοῦν μνημονικόν. Πρώτη τοῦ νοῦ ἐνέργεια εἶναι ἡ ἀπλή. Εἶναι δὲ πρώτη ἐννοια ἡ εἰς ταῦτὸ τοῦ νοῦ καὶ τοῦ νοητοῦ κατὰ ψιλὴν ἐπιθεώρησιν σύνοδος, ἡ πρώτη πάσης οἰαςδήποτε τακτικῆς ἐνεργείας. Γνωρίσματα δὲ ταύτης καταλέγει, 1) ὅτι εἶναι προτέρα πασῶν τῶν ἄλλων, 2) ὅτι εἶναι συμπλοκὴ τοῦ νοῦ καὶ τοῦ νοουμένου παραστατικῶς καὶ 3) ὅτι εἶναι ψιλὴ τις ἐπιθεώρησις ἀνευ καταφάσεως ἢ ἀποφάσεως.

Ὀνομάζεται δ' ἡ πρώτη ἐννοια ἐπιβολὴ νοῦ καὶ προσοχὴ καὶ ἀντίληψις ἢ πρόσληψις ἢ πρόληψις κατὰ τοὺς στωϊκοὺς, εἶδος δὲ παρ' Ἀριστοτέλη, ἰδέα δὲ κατὰ Πλάτωνα. Ἀναφέρει μετὰ ταῦτα καὶ τινας ὀρισμοὺς τῶν νεωτέρων φιλοσόφων περὶ τῆς πρώτης ἐννοίας, μεθ' ὃ εἰσέρχεται εἰς τὴν αὐτῆς τῆς ἐννοίας καὶ τὴν ἑκάστου τῶν εἰδῶν αὐτῆς ἐξήγησιν, κατὰ τε τοὺς τῆς ἀρχαιότητος καὶ τοὺς νεωτέρους φιλοσόφους. Προσεπιφέρει δ' εἶτα τὰς τῶν ἐννοιῶν πηγὰς ἦτοι τὰ αἷτια, τὰ παντοίας νὰ ἐπενέγκωσι τῇ ψυχῇ μεταβολὰς δυνάμενα, ἅτινα εἰσὶ 1) ὁ δημιουργὸς τῆς ψυχῆς, 2) αὐτὴ ἡ ψυχὴ καὶ 3) τὸ σῶμα τὸ περὶ αὐτήν.

Αἱ δὲ ποιότητες, αἷτινες διὰ τῶν αἰσθήσεων μεταβιβάζονται ἐν τῇ ψυχῇ παράγουσι τὰς ἐννοίας, ἐφ' ὧν δι' ἑκάστην αἰσθησιν δὲν ὀκνεῖ

ὁ Εὐγένιος νὰ καταγράψῃ πλείστα παραδείγματα, μεθ' ὧ, κατὰ τὸ αὐτὸ ἀναλυτικὸν σύστημα, ἐξηγεῖ τὰς οὕτω διὰ τοῦ σώματος τῆ ψυχῆ προσγιγνομένας ἐννοίας.

Εἰς τὸ δεύτερον κεφάλαιον περὶ διαφορᾶς τῶν εἰδῶν καὶ τῶν ἐννοιῶν καὶ τρόπων παντοίων, τῶν ἐννοιῶν, λέγει, αἱ μὲν πάντα ἀπηλλαγμένα ὅλης καλοῦνται εἰλικρινεῖς καὶ καθαραί, ὡς ἡ τοῦ Θεοῦ, ἡ τῆς ψυχῆς, ἡ τῆς βουλήσεως, ἡ τοῦ ἐν τῆ ψυχῆ νοῦ καὶ ἄλλαι, αἱ δὲ μὴ καθαραί, ἦτοι μετὰ τινος ὕλικου, πάθους ἐκφερόμεναι, αἵτινες εἶναι διτταὶ αἱ μὲν διὰ τινος τῶν αἰσθητηρίων παραγόμεναι κινήσεις, οἷα τὰ αἰσθήματα, αἱ δὲ κατ' ἐπιστροφὴν ψυχῆς ἐπὶ τὰ ἄλλοτὲ ποτε γεγονότα τῶν αἰσθημάτων. Προσέτι αἱ μὲν τῶν ἐννοιῶν εἶναι ἀπλαῖ, αἱ δὲ μὴ ἀπλαῖ καὶ ἐκείναι μὲν καλοῦνται πρώτισται καὶ στοιχειώδεις, ὧν οὐδεμία εἶναι δυνατὴ ἀνάλυσις, αὗται δὲ ἀναλυταὶ ὡς εἰς ἀπλουστέρας νὰ διαιρεθῶσιν δυνάμεναι.

Καταλέγει περαιτέρω καὶ ἄλλας διαιρέσεις, περὶ ὧν σημειοῦμεν τοῦτο μόνον, ἐξ ὧσων λέγει, ὅτι καὶ ἄλλας διαιρέσεις θὰ ἡδύνατό τις ἴσως νὰ ἐπινοήσῃ ἀναλόγως τῆς ἐκάστου ἀνθρώπου διαφόρου ἀγωγῆς, τοῦ ἔθισμοῦ καὶ τῶν νομίμων. Εἰσερχόμενος μετὰ ταῦτα εἰς τὸ περὶ διαφορᾶς τῶν ἐννοιῶν κατὰ τὸν τρόπον, καθ' ὃν ἐν τῷ νῷ τοῦ ἀνθρώπου σχηματίζονται, καταλέγει πολλὰς τοιαύτας π. χ. τὰς ἐναργεῖς ἦτοι εὐκρινεῖς καὶ διακριτὰς καὶ τὰς γνωρίμους ἢ συγκεχυμένας, τὰς γνωριστικὰς καὶ ἀγνωρίστους τὰς πλήρεις καὶ μὴ, τὰς ἀληθεῖς καὶ ψευδεῖς καὶ ἄλλας. Καὶ ἐν τῷ ἀκολούθῳ κεφαλαίῳ καταλέγει τὰς διαφορὰς τῶν συγκεκριμένων καὶ τῶν ἀφηρημένων ἐννοιῶν, τοὺς διαφόρους δῆλον ὅτι τρόπους τοῦ τῶν ἐννοιῶν σχηματισμοῦ, ἦτοι τῆς συγκρίσεως, τῆς συνθέσεως, τῆς ἐπαναλήψεως τῆς συγκυρώσεως, τῆς περιστάσεως, τῆς ὑπολήψεως καὶ ἄλλας, ἐξ ὧν παράγει τὰ δύο εἰρημένα εἶδη τῶν ἐννοιῶν, ἃς πάλιν διαιρεῖ εἰς φύσει καὶ μὴ φύσει. Μετὰ δὲ ταῦτα ἐξετάζει τὴν χρῆσιν καὶ τὰς μορφὰς τῶν ἀφηρημένων ἐννοιῶν, πάντα παρὰ τοῦ Ἀριστοτέλους παραλαμβάνων.

Ἐν τῷ τετάρτῳ κεφαλαίῳ περὶ βάρους καὶ πλάτους ἐννοιῶν, ὀρίζει, ὅτι βᾶθος ἐννοίας τινος ἢ περιλήψις εἶναι τὰ δι' ὧν ἐκάστη τῶν ἐννοιῶν συνίσταται καὶ συναπαρτίζεται γνωρίσματα. Ἐπειδὴ δὲ τῶν ἐξ ὧν ἐκάστη ἐννοία σύγκειται γνωρισμάτων εἶναι τὰ μὲν ἀναγκαῖα τὰ δ' ἐνδεχόμενα, διὰ τοῦτο καὶ τὸ βᾶθος εἶναι ὅτε

μὲν ἀναγκαῖον, ὅτε δ' ἐνδεχόμενον καὶ τὸ μὲν ἀναγκαῖον εἶναι τὸ οὐσιώδες τὸ δ' ἐνδεχόμενον τὸ ἐπουσιώδες.

Καὶ οὐσιώδη μὲν ὀνομάζει τὰ γνωρίσματα ἐκεῖνα, ὧν ἄνευ δὲν εἶναι δυνατὸν οὔτε νὰ ὑπάρχη οὐσία οὔτε νὰ νοηθῇ, ἐπουσιώδη δ' ὀνομάζει τὰ μὴ εἰς τὴν οὐσίαν ἀναφερόμενα, ἀλλ' εἰς τὴν ἔννοιαν, ταῦτα δ' ὑποδιαιρεῖ εἰς πραγματικῶς χωριστὰ καὶ ἀχώριστα.

Πλάτος δὲ ἡ ἕκτασις ἐννοίας καλεῖται, λέγει, τὸ μᾶ καὶ μόνη νοερᾶ ἐποπτεία ἐφαρμόζειν τὴν ἔννοιαν πρὸς πολλὰ τῶν ὄντων ἐν αὐτῇ περιλαμβανόμενα. Τὸ δὲ βάθος καὶ τὸ πλάτος ἀποτελοῦσι τὴν ὅλην ἔννοιαν. Κατόπιν διαιρεῖ τὰς ἐννοίας εἰς ἐπὶ μέρους ἤτοι πάντη ἀπλατεῖς καὶ εἰς τὰς ἐν τι μόνον δηλούσας ἐννοίας τελείως δὲ συγκεκριμένας, ἃς πάλιν διαιρεῖ εἰς μερικὰς καὶ ἐνικὰς ἢ φύσει καὶ καθ' ἑαυτὰς καὶ φύσει καὶ ἡμῶν (γνώσει) καὶ εἰς τὰς καθ' ὅλου ἐννοίας. Ἡ καθ' ὅλου ἐννοία ἔχει, λέγει, πλάτος καὶ ἀοριστίαν, ἅτινα γίνονται δι' ἀφαιρέσεως, ἣτις εἶναι ἔργον ἐπινοίας. Κατὰ δὲ τὴν διαφορὰν τῶν οὕτω τῇ ἀφαιρέσει νοουμένων γνωρισμάτων, διαιρεῖ τὰς καθ' ὅλου ἐννοίας εἰς οὐσιώδεις καὶ ἐπουσιώδεις. Ἐκ τούτων δὲ τῶν διαιρέσεων προκύπτει ἡ πεντὰς τῶν καθ' ὅλου νοημάτων ἢ ἐννοιῶν κατὰ Πορφύριον δηλαδὴ τὸ γένος, τὸ εἶδος, ἡ διαφορά, τὸ ἴδιον, καὶ τὸ συμβεβηκός. Ἐν τούτοις, ὡς εἶναι δηλον, ἀκλουθεῖ τῷ Ἀριστοτέλει. Ἀκολουθῶς ἐν ἰδίῳ κεφαλαίῳ πραγματεύεται περὶ ὀρισμοῦ καὶ διαιρέσεως, ἀκολουθῶν καὶ ἐν τούτοις τῷ Ἀριστοτέλει πιστῶς.

Ἐν δὲ τῷ περὶ κατηγοριῶν κεφαλαίῳ, τῶν διανοημάτων, λέγει, ὑπάρχουσι κοινωνίαι καὶ οἰκειότητες ἀλλὰ καὶ πλείσται ὄσαι πολλαχόθεν αἱ διαφοραί. Διὰ τοῦτο οἱ φιλοσοφοῦντες ἔθεσαν στάσεις τινὰς καὶ ὄρους, καθ' οὓς πᾶσα ἐννοία γίνεται εὐσύνοπτος καὶ εὐπερίληπτος. Τοὺς ὄρους τούτους, λέγει, οἱ μὲν ὠνόμασαν φωνὰς (ἐνταῦθα ἐννοεῖ Ἀρχίταν τὸν Ταραντῖνον), οἱ δὲ καθ' ὅλου κατηγορούμενα, οἱ δὲ στοιχεῖα τῶν ὄντων (ὡς ὁ Κοῖντιλιανὸς) οἱ δὲ σχήματα κατηγορίας, (ὡς ὁ Ἀριστοτέλης) ἢ κατηγορίας ἀπλῶς ἢ γένη γενικώτατα.

Αἱ δὲ πρόοδοι αἱ ἀπὸ τῶν κατωτάτων διὰ τῶν ἀνωτέρω αἰεὶ χωροῦσαι πρὸς τὰ ἀνώτερα ὀνομάζονται κατηγορίαι.

Ὤνομάσθησαν δὲ κατηγορίαι, λέγει, διότι δι' αὐτῶν κατηγορεῖται τι κατὰ τινος ἐννοίας ἀπὸ τοῦ γενικωτάτου μέχρι τοῦ κατωτάτου εἶδους. Μετὰ τὸν ὀρισμὸν τοῦτον καταλέγει τὰς διαιρέσεις τῶν

κατηγοριῶν, ἃς διαίρει 1) εἰς τὰς κατηγορίας, τὰς καθ' ἑαυτὰς ὑπε-
 στώσας καὶ 2) εἰς τὰς κατηγορίας τὰς ἐν ἑτέραις τὸ εἶναι ἐχούσας,
 ἦτοι χωρίζει εἰς δύο τὰ γένη αὐτῶν 1) τῶν οὐσιῶν καὶ 2) τῶν συμβε-
 βηκότων. Ὅμοίως διαίρει καὶ τὴν οὐσίαν ὡς καὶ τὸ συμβεβηκὸς εἰς
 ποικίλα εἶδη. Οὐχ ἦττον, λέγει, τὰς κατηγορίας δύναται τις τριχῆ
 νὰ διαίρεση δῆλα δὴ 1) ὡς πρὸς τὸ γένος τῶν ὄντων, 2) ὡς πρὸς τὸ
 τῶν προσόντων καὶ 3) ὡς πρὸς τὸ περιόντων ἢ καὶ εἰς πέντε κατὰ
 Πλάτωνα, ἦτοι εἰς οὐσίαν, ταυτότητα, ἑτερότητα, κίνησιν καὶ στάσιν
 ἀλλὰ καὶ εἰς ἑπτὰ, καὶ εἰς δέκα δύναται τις, λέγει, κατ' Ἀριστο-
 τέλη, γὰρ διαίρεση. Τὴν εἰς δέκα κατ' Ἀριστοτέλη, διαίρεσιν πραγ-
 ματεύεται ὁ Βούλγαρις ἀναλύων ἐκάστην τούτων. Ἐπειτα πραγμα-
 τεύεται περὶ σημείων ἐννοιῶν ἦτοι περὶ ὄρων δυνάμεως. Τὰς ἐν κρυ-
 πτῷ, λέγει, τῆς ψυχῆς ἀνακινουμένης ἐννοίας, δι' ἐνδείξεων σωμα-
 τικωτέρων ἐμφανίζομεν, δῆλα δὴ διὰ κινήματων, ἦτοι νευμάτων ἢ
 φωνῶν ἢ εἰκονισμῶν παντοίων ἢ, πολλάκις, καὶ αὐτῇ τῇ σιγῇ καὶ τῇ
 ἀκινήσεια χρώμενοι, καθιστῶμεν γνωστὸν τοῖς ἄλλοις τί ἐστὶ τὸ ἐν
 ἡμῖν διανοητὸν ἢ βουλευτὸν. Σημεῖον εἶναι, λέγει, ἀπλῶς τὸ ἐνάγον
 τοὺς προσέχοντας αὐτῷ εἰς ἐννοιαν τινός. Σημεῖα δὲ πρὸ πάντων τῶν
 ἐννοιῶν εἶναι μάλιστα τὰ διὰ φωνητικῶν ὀργάνων ἐνάρθρως σχημα-
 τίζόμενα ἀπηχήματα ἦτοι αἶ φωναί, αἵτινες καὶ ἀπονώτερον ἐκφέ-
 ρονται καὶ πλήθει καὶ ποικιλίᾳ τῶν ἄλλων διαφέρουσι. Τὰς δὲ φω-
 νὰς δύνανται οἱ ἄνθρωποι ἅμα τῇ διανοήσει ἀμέσως νὰ ἐκφέρωσιν.
 εἶναι δὲ ταῦτα σημεῖα, οὐχὶ ἐκ φυσικῆς τινος ὀρμῆς παραγόμενα,
 ἀλλὰ κατὰ συνθήκην καὶ ἀπὸ σκέψεως.

Διὰ τοῦτο δὲ μάλιστα τὰ σημεῖα ταῦτα παντοίως κατὰ ἔθνη καὶ
 χώρας ποικίλλουσιν, εἶναι δὲ τὸ ὄνομα καὶ τὸ ῥῆμα. Ἐν τοῖς ἐξῆς ἀνα-
 γράφει κατὰ τάξιν ὄρους τινάς, οἷον τὴν φάσιν, τὴν κατάφασιν καὶ τὴν
 ἀπόφασιν, τὴν πρότασιν, τὸ ἀξίωμα, τὸ ἄκρον καὶ τὸ πέρας τῆς προτά-
 σεως καὶ ἄλλας μορφὰς ὄρων, σαφηνίζων αὐτὰς διὰ παραδειγμάτων.

Ἐν δὲ τῷ περὶ σκέψεως κεφαλαίῳ, οἱ ἀπὸ τῶν πρώτων ἐν-
 νοιῶν ἀπερισκέπτως ἐπὶ τὸ κρίνειν εὐθύς ἐπισπεύδοντες, δὲν χω-
 ροῦσι, λέγει, συμφώνως τῇ φυσικῇ τοῦ νοῦ ἐνεργείᾳ, οὐδ' ὀρθῶς
 κρίνουσι, ὁμοιάζουσι δ' οὕτως τοῖς ἀμασῆτως εἰς τὸν στόμαχον τὰ
 σιτία παραπέμπουσιν. Τοῦτο λέγει οὐδ' ἀσφαλὲς πάντοτε εἶναι οὐδὲ
 δυνατόν οὐδ' ὠφέλιμον, ὅθεν καταφανὴς εἶναι ἢ τῆς χρήσεως τῆς σκέ-

ψεως ἀνάγκη, διότι διὰ τῆς σκέψεως τὸ ἀμήχανον, χαλεπὸν καὶ ἐπι-
σφαλὲς τῆς κρίσεως ἀπομακρύνεται καὶ ταύτης πρέπει νὰ ποιῆται
χρήσιν ὁ ὀρθῶς περὶ τῶν πραγμάτων ν' ἀποφανθῆ προτιθέμενος.

Ἀναγκαῖα οὖσα ἡ σκέψις, εἶναι, λέγει, ἐνέργειά τις τοῦ γνωστικοῦ
ἐπομένη μὲν τῇ προσλήψει ἡγουμένη δὲ τῆς κρίσεως ἐπὶ τῶν ἀδηλο-
τέρων. Εἰδικώτερον δὲ καὶ ἀκριθέστερον, σκέψις, κατ' Εὐγένιον, εἶναι
ἐποχὴ τῆς κρίσεως μετὰ τῆς προσηκούσης προσοχῆς καὶ ἐρεύνης ἐπὶ
τῶν μὴ κατανοουμένων. Μετὰ δὲ ταῦτα τίθησιν ὄρους τινὰς ἀρμονι-
κῆς, ὡς λέγει, καὶ δικαίας σκέψεως, οὓς παρατηρεῖ ἐν τέσσαρσιν
γνωστικαῖς καταστάσεσι καὶ δὴ 1) ἐν τῇ τῆς ἀγνοίας, 2) ἐν τῇ τῆς
περινοίας, 3) ἐν τῇ τῆς ὑπονοίας καὶ 4) ἐν τῇ τῆς ἀμφιγνοίας, ὧν αἱ
μὲν δύο πρῶται ἀπαλλάττουσιν ἡμᾶς τῆς σκέψεως αἱ δὲ δύο δεύτεραι
εἰς ἀπορίαν δικαιοτάτην ἐμβάλλουσιν. Τοσαῦτα καὶ περὶ σκέψεως.

Περὶ ἀληθείας καὶ ψεύδους, περὶ βεβαίου καὶ πιθανοῦ
καὶ περὶ ἀπάτης. Ὅρισας ὁ Εὐγένιος προηγουμένως, ὅτι διὰ τῆς
σκέψεως, εἶναι δυνατόν νὰ εὐρεθῆ ἡ ὀρθὴ διανόησις, ὁ ὀρθὸς συλλο-
γισμὸς, ὅτι δῆλα δὴ εἶναι δυνατόν οὕτω νὰ εὐρεθῆ καὶ χωρισθῆ τὸ
ἀληθὲς ἀπὸ τοῦ ψευδοῦς καὶ ἀπατηλοῦ, ἐν τοῖς ἐξῆς ἐξετάζει τὸ
ἀληθὲς καὶ τὸ ψευδὲς ἐν συγκρίσει πρὸς τοὺς διαφόρους τοῦ δια-
νοεῖσθαι τρόπους, ἤτοι ἐπὶ τῆς πρώτης ἐννοίας, ἐπὶ τῆς συνθέτου,
ἐπὶ τῆς συμπεπλεγμένης ἐννοίας, ἐπὶ τῶν ὀρισμῶν τῶν τε ὀνοματω-
δῶν καὶ πραγματωδῶν, ἐπὶ τῆς διαιρέσεως, ἐπὶ τῆς σκέψεως, καὶ ἐπὶ
τῆς ἀποφάνσεως. Μετὰ ταῦτα ὀρίζει, ὅτι ἀλήθεια εἶναι ἢ ἀνεπί-
δεκτος, κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον, διαφορᾶς, ἀκριβῆς καὶ
ἀπλῆ καὶ ἢ ἐν τῇ συμφωνίᾳ καὶ τῇ ταυτότητι βασιζομένη
παράστασις τοῦ ὄντος. Πσεῦδος δ' ἐστὶ τοῦναντίον τῆς ἀληθείας,
ἤτοι παράστασις σαλεύουσα ἐν ἐτερότητι καὶ διαφωνίᾳ, πολυσχιδῆς
καὶ παντοίως καταπεποικιλμένη. Ἡ δὲ περὶ τὰ καθ' ἓνα τῶν ἀνω-
τέρω τρόπων ἀνενδοιάστως ἐγγιγνομένη τῇ ψυχῇ γνῶσις, ἐν ἀκλινεῖ
καὶ ἀκλονήτῳ πληροφορία, ὅτι οὕτως ἔχει καὶ οὐκ ἄλλως τὸ ὑπ'
αὐτῆς γινωσκόμενον, καλεῖται βεβαιότης. Τὴν βεβαιότητα διακρίνει
εἰς τὴν κατὰ τὸ ὑποκείμενον, τὴν κατὰ τὸ ἀντικείμενον καὶ τὴν κατὰ
τὰ μέσα. Τὰς δὲ τῆς βεβαιότητος διακρίσεις διαιρεῖ εἰς πλείονας, ἐξη-
γῶν ἐκάστην τῶν διαιρέσεων τίς ἐστὶ καὶ ὁποῖόν τι εἶδος τῆς διαγνω-
τικῆς ἐνεργείας ἀπαιτεῖ. Πρὸς τὸ βέβαιον ἀντιδιήρηται, λέγει, τὸ πι-

θανόν, διότι τούτο ἤκιστα εἶναι βέβαιον. Εἶναι δὲ πιθανόν τὸ διὰ τινων λόγων καὶ πίστεων πλειόνων ἢ ἐλασσόνων ἀσθενεστέρων ἢ ἰσχυροτέρων ἀλλ' οὐχὶ ἀναγκαίων οὐδ' ἀναντιρρήτων πάντῃ κατασκευαζόμενον. Τὸ πιθανόν, λέγει, εἶναι διάφορον 1) τοῦ ἀδυνατοῦ, 2) τοῦ δυνατοῦ, 3) τοῦ εὐδόξου, ἤτοι τοῦ δοκοῦντος οὕτω μὲν ἐνί, ἄλλως δ' ἐτέρῳ καὶ 4) τοῦ πιθανοῦ, τοῦ κατὰ τὴν ποίησιν. Πρὸς δὲ τούτοις τὸ πιθανόν, ὡς ἐκ τῶν πίστεων, ἐφ' ὧν ἐρείδεται, εἶναι ἄλλοτε μὲν μάλλον, ἄλλοτε δ' ἥττον παραδεκτόν. Ἐν τούτοις ὑπάρχει μεγίστη ἀνάγκη τῆς διακρίσεως τοῦ ἀληθοῦς, ἐρειδομένου ἐπὶ τῆς ἀληθοῦς πίστεως, ἀπὸ τοῦ ψευδοῦς ἢ ἀθεοῦ, διότι ἄλλως ὑπολαμβάνει τις καὶ τὰ σφαλερὰ ἀντὶ βεβαίων καὶ ἀσφαλῶν.

Ἐν μικρῷ τινι κατόπιν κεφαλαίῳ, περὶ τῶν διαφόρων βαθμῶν πιθανολογίας καὶ τῆς τούτων αὐτῶν ἀνακρίσεως, λέγει, ὅτι αἱ πιθανότητες πρέπει νὰ νοῶνται κατὰ βαθμοὺς ἢ κατὰ μέρη ἀνισα πρὸς ἀλληλα. Καὶ κατὰ μὲν τὴν ἔποψιν τοῦ μέτρου τῶν πιθανολογιῶν αἱ μὲν καλοῦνται μείζονες αἱ δ' ἐλάσσονες, κατὰ δὲ σταθμόν, ἤτοι βάρος αἱ μὲν βαρύτεραι, αἱ δὲ κουφότεραι, κατὰ δὲ δύναμιν αἱ μὲν ἰσχυρότεραι αἱ δὲ ἀσθενέστεραι. Τὰς διαιρέσεις ταύτας τῶν πιθανοτήτων δι' ὀλίγων σαφηνίζει παρατιθέμενος καὶ τινὰ παραδείγματα πρὸς σαφεστέραν κατανόησιν. Περαιτέρω εἰς τὸ περὶ εἰδῶν τῆς κριτικῆς κεφάλαιον, πάντοτε, λέγει, τὸ πιθανόν, πρέπει ὑπὸ σκέψιν νὰ ὑπάγῃται, τῇ δὲ σκέψει νὰ ἐπακολουθῇ ἢ ἐπίκρισις, ἣτις ἄλλοτε μὲν τοιαύτη, ἄλλοτε δ' ἄλλη εἶναι, ἐξ ὧν παντοῖαι αἱ τῆς κριτικῆς μέθοδοι, ὧν τὰς ἐπισημοτέρας καταλέγομεν. Καὶ δὴ πρῶτον ὀριστέον τὴν κριτικὴν. Κριτικὴ, λέγει, εἶναι ἡ μέθοδος, ἣτις ἐξετάζει πῶς πρέπει τις νὰ σκέπτηται, καὶ πῶς νὰ κρίνη διὰ τινων φαινομένων ἢ διδομένων τὰ ὅπωςδῆποτε διαλάνθάνοντα ἢ ἀμφιδοξούμενα. Εἶδη δὲ τῆς κριτικῆς εἶναι 1) ἡ Συμβολικὴ, 2) ἡ Λογικὴ καὶ 3) ἡ Πραγματικὴ. Συμβολικὴ μὲν εἶναι ἡ ἐξετάζουσα καὶ ἐρμηνεύουσα τὰ δηλούμενα διὰ τινων σημείων. Λογικὴ δ' ἡ ἐκ τῶν κειμένων ὄρων τὸ ὀρθὸν τοῦ λόγου καὶ ἐξηκριθωμένον ἐν διαφερούσαις ἰδέαις τεχνολογοῦσα. Πραγματικὴ δ' ἡ τὰ νενοημένα ὑπ' ἄλλων ἢ πεπραγμένα ἢ συμβαίνοντα ἢ ἐσόμενα ἢ τὰ ὅπωςδῆποτε ὄντα καὶ γινόμενα ἐξετάζουσα. Ἐκ τούτων τὴν Συμβολικὴν εἰς τὴν Σχηματικὴν καὶ τὴν Λεκτικὴν διαιρεῖ. Καὶ πάλιν τῆς Συμβολικῆς κριτικῆς εἶδη ἐπά-

γεται 1) τὴν Ὀνειροκριτικὴν 2) τὴν Φυσιογνωμικὴν, ἧς μέρη εἶναι ἡ Μετωποσκοπία καὶ ἡ Χειροσκοπία καὶ 3) τὴν Ἱεροφαντικὴν, οἷα ἡ παρ' Αἰγυπτίοις, ἧτις παρεξηγεῖται τὰ αἰνίγματα, τοὺς γρίφους κ.λ.π.

Τῆς δὲ λογικῆς κριτικῆς, ἧτις τὸ ἔντεχνον τῆς συγγραφῆς ἀκριβολογεῖ πέντε εἰσὶ τὰ εἶδη ἡ Γραμματικὴ, ἡ Ποιητικὴ, ἡ Ῥητορικὴ, ἡ Ἀφηγηματικὴ καὶ ἡ Δογματικὴ.

Τὴν δὲ πραγματικὴν κριτικὴν διαίρει εἰς πέντε εἶδη τὴν ἑρμηνευτικὴν, τὴν ἱστορικὴν, τὴν πολιτικὴν, τὴν πρακτικὴν καὶ τὴν φυσικὴν. Τῷ κεφαλαίῳ τούτῳ ἔπονται δύο ἕτερα συμπληρωτικὰ αὐτοῦ ἦτοι τὸ περὶ ὄρων διερμηνευτικῆς καὶ συγγραμμάτων γνησίων ἢ νόθων καὶ τὸ περὶ τοῦ πιθανοῦ τῶν ὑπ' ἄλλων μαρτυρουμένων καὶ ἱστορουμένων. Τὰ κεφάλαια ταῦτα ἀποτελοῦσι μέρος τοῦ περὶ κριτικῆς κεφαλαίου. Πραγματεύεται δ' ἐν αὐτοῖς ὁ Εὐγένιος πῶς δύναται τις ἀσφαλῶς νὰ ἐρμηνεύῃ τὰ διάφορα χωρία τῶν συγγραφέων, πῶς νὰ μεταχειρίζηται τὰς τῶν λέξεων διαφόρους σημασίας καὶ ἐκδοχάς, πῶς νὰ κρίνῃ τὰ συγγράμματα ἀνευ τινὸς προκαταλήψεως καὶ πάθους, πῶς νὰ πολυπραγμονῇ ἐν τοῖς χωρίοις, ἐν οἷς δυσκολία τις περὶ τὴν αὐτῶν κατανόησιν ὑπάρχει καὶ πῶς θὰ ἐκφέρῃ ἐκάστοτε τὰς ἐπὶ τινος συγγράμματος κρίσεις αὐτοῦ. Ὅτι πρέπει δηλαδὴ ἀναγκαίως ὁ σύγγραμμά τι πραγματευσόμενος πρῶτον τοῦ συγγραφέως τὸν βίον καὶ τίς οὗτος ὑπῆρξε νὰ ἐξετάσῃ, μεθ' ὃ νὰ κρίνῃ ἂν τὰ ὑπὸ τοῦ συγγραφέως ἀναφερόμενα εἰσὶ ἀληθῆ ἢ νόθα ἐξετάζων τὰς ἐν τοῖς διαφόροις χειρογράφοις γραφάς, ἐλέγχων τὸ βάσιμον καὶ ἀληθές τῶν τοῦ συγγραφέως εἰδήσεων πρὸς δ' ἔτι καὶ τὴν ὕφην καὶ τοῦ χαρακτήρα τοῦ λόγου καὶ πλείστα ἄλλα. Ἐν δὲ τῷ περὶ πιθανοῦ τῶν ἱστορουμένων κεφαλαίῳ, ἐκτίθησιν ὁ Εὐγένιος πῶς τις πρέπει νὰ ἐξετάζῃ τὸ γνήσιον τῶν ἱστορουμένων ἢ τῶν ὑπὸ τινος λεγομένων. Δι' ἀπάτην, λέγει, πολλάκις μεταδίδουσιν ἄλλοι ἡμῖν εἰδήσεις ἢ ἐξ ἐλευθεροψευδίας ἀρκούντως ἐπιτετηδευμένης καὶ δι' ἐσφαλμένην τῆς εἰδήσεως πηγὴν καὶ διὰ τὸν χαρακτήρα τοῦ ἱστοροῦντος καὶ διὰ πλείστας ἄλλας αἰτίας ψευδῶς αἱ εἰδήσεις ὑπὸ τοῦ συγγραφέως ἡμῖν μεταδίδονται, ὡς καὶ δι' ἔλλειψιν ἀσφαλοῦς κριτικῆς τοῦ συγγραφέως περὶ τὴν τῶν διαφορῶν πολλάκις ἀντιφασκουσῶν ἀλλήλαις εἰδήσεων παραδοχὴν. Ὅμοίως συμπληρῶν ἐν ἑτέρῳ κεφαλαίῳ τὰ περὶ τῆς κριτικῆς, πραγματεύε-

ται καὶ περὶ τῆς κριτικῆς τῶν παρ' ἐκάστῳ ἔθνει ἠθῶν καὶ ἐθίμων καὶ τῶν ῥοπῶν τῆς ψυχῆς καὶ τῶν ἐπικλήσεων κλπ. μερῶν τῆς καλουμένης ὑπ' αὐτοῦ πολιτικῆς κριτικῆς. Ἐξετάζει ὁδηλα δὴ τὰ τε ἠθῆ καὶ τὰ ἔθιμα, τὴν ἀρχὴν αὐτῶν, πρὸς δ' ἔτι τὰ καθήκοντα καὶ τὰ διάφορα αὐτῶν εἶδη. Ἀναγράφων δ' ὀλίγα τινα περὶ τῶν τῆς ψυχῆς ῥοπῶν ἐν σχέσει πρὸς τὰ ἠθῆ, ἀναφέρει τὰς ψυχικὰς δυνάμεις τὰς συντελούσας εἰς τὸν τῶν ἠθῶν καὶ τῶν ἐθίμων σχηματισμόν, ὡς εἶναι ὁ νοῦς, ἡ βούλησις ἔτι δὲ καὶ δεξιότητα, οἷαι εἰσὶν ἡ εὐφυΐα, ἡ κρίσις, ἡ μνήμη, ἡ ἐλευθερία, ἡ προαίρεσις, τὸ αὐτεξούσιον, ἔτι δὲ τὰ πάθη, αἱ ἀλλοιώσεις τοῦτέστι τῆς ψυχῆς καὶ ἄλλα.

Ἐν δὲ τῷ ἐπομένῳ κεφαλαίῳ περὶ τῆς εἰκαστικῆς κριτικῆς ἦτοι περὶ τοῦ πῶς δυνατόν κριτικῶς νὰ γνωρίσῃ τις τὰ φυσικῶς μέλλοντα γενέσθαι καὶ τὰ κατὰ τὰς ἀνθρωπίνους πράξεις συνεχίζει τὸν συμπληρωτικὸν περὶ κριτικῆς λόγον.

Ἡ πρόγνωσις, λέγει, τῶν ἐν τῇ φύσει μελλόντων νὰ συμβῶσιν ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς ἐπιμελοῦς παρατηρήσεως τῶν φαινομένων, εἰς ἅτινα πολλάκις συμπαρομαρτεῖ καὶ τὸ ζητούμενον, ἐξάγεται δ' ὁμοίως ἢ πρόγνωσις καὶ διὰ τῆς μετὰ κρίσεως συνοδευομένης παρατηρήσεως, ὡς ἐν ταῖς φυσικαῖς ἐπιστήμαις συμβαίνει λ.χ. ἐν τῇ ἰατρικῇ. Ἄλλ' οὐ μόνον ἐν τῇ φύσει, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῶν ἀνθρωπίνων ἠθῶν καὶ προαιρέσεων καὶ τῶν πράξεων εἶναι δυνατὴ τις πρόγνωσις, διὰ τῆς τοῦ συμφανοῦς καὶ ὁμολόγου τῶν παρωχημένων ἐξετάσεως καὶ τῆς τούτων ἀκριβοῦς καὶ πλήρους ἐπιθεωρήσεως. Ταύτας δὲ λέγει τὰς ἐξεικαστικὰς ἐπικρίσεις ἐξετάζει ἡ φιλοσοφία, τοῦ λυσιτελοῦς ἕνεκα καὶ τοῦ ὠφελίμου, διότι ὁ δυνάμενος εὐλόγως καὶ πιθανῶς ν' ἀποδεικνύῃ τὰ συμβησόμενα αὐτῷ, προικονομεῖ μὲν τὰ καθ' ἑαυτὸν ἀγαθὰ, ἀπομακρύνει δ' ἀπ' αὐτοῦ τὰ ἀντίξοα. Καὶ ἐν ταῖς ἐξῆς δ', ὅπως τῶν ἐν τῇ φύσει φαινομένων τὰς αἰτίας πιθανῶς θηρώμεθα, συνεχίζει τὸν περὶ κριτικῆς λόγον. Ἡ φυσικὴ κριτικὴ, λέγει, ἦς ἴδιον ἔργον εἶναι τῶν αἰτίων τῶν ἐν τῇ φύσει συμβαινόντων καὶ τοῦ τρόπου τῆς ἐκάστου τούτων ὑπάρξεως ἢ ἐξέτασις, ἀσχολεῖται καὶ περὶ τῆς πείρας, ἦτοι τῆς ἐμπειρίας, δι' ἧς μάλιστα ἐδραιοῦνται τὰ κατὰ τὴν Φυσιολογίαν δόγματα καὶ τῶν αἰτίων τὰ λανθάνοντα καθίστανται ὁδηλα. Διαφέρει, λέγει, τῆς πείρας τὸ φαινόμενον, διότι τὸ μὲν ὑπάρχει ἄνευ τῆς παρασκευῆς καὶ τῆς ἐπινοίας ἡμῶν αὐτόματον καὶ ὅλως ἀνεπιτεχνήτως, ἡ δὲ

πειρα παράγεται ἐξ ἡμῶν αὐτῶν διὰ παντοίων τρόπων παρατηρήσεως, ὅπως λ. χ. δι' ὀργάνων φυσικῶν, πρὸς τὴν τῶν φυσικῶν φαινομένων παρατήρησιν. Καὶ ἄλλη δὲ τις διαφορὰ ὑπάρχει μεταξὺ πείρας καὶ φαινομένου, ὅτι δῆλον ὅτι τοῦτο μὲν εἶναι κοινή τις καὶ δημώδης πείρα πρόχειρος τῷ τυχόντι, ἐκείνη δ' εἶναι ἰδιάζον φαινόμενον τῶν τὴν φύσιν ἐξεταζόντων. Ἡ δὲ κοινοτέρα καὶ δημώδης πείρα διαιρεῖται εἰς ἐξωτερικὴν καὶ ἐσωτερικὴν, καὶ ἡ μὲν τινι τῶν ἐξωαἰσθητηρίων ἐστὶ ληπτὴ ἢ δὲ διὰ τῆς συναισθήσεως. Ἐν τοῖς ἐξῆς παρέχων κανόνας τινάς, καθ' οὓς πρέπει νὰ σχηματίζεται ἡ πείρα καὶ ἀντιδιαστέλλων διὰ παραδειγμάτων τὴν πείραν τοῦ φαινομένου, ἦτοι τοῦ γενικοῦ καὶ ἀείποτε φανεροῦ ἀπὸ τοῦ εἰδικοῦ φαινομένου, λέγει, ὅτι πάντα ταῦτα οὐδ' ὅλως διαφεύγουσι τῆς περὶ λογικῆς πραγματείας, διότι ἡ λογικὴ οὐδὲν ἄλλο ἔργον ἔχει ἢ πρὸς ἐπιτευξίν τῆς ἀληθείας νὰ εὐθύνη τὸν νοῦν, ἀναλύουσα τοὺς παντοίους τῆς σκέψεως τρόπους καὶ δι' αὐτῶν ὀδηγοῦσα εἰς τὴν ὀρθὴν ἐξήγησιν καὶ διασάφησιν τῶν ἐκάστης ἐπιστήμης θεωριῶν. Ἐξετάσας ὁ Εὐγένιος πρῶτον περὶ ἐννοίας καὶ δεύτερον περὶ σκέψεως, ὡς μεσαζούσης τινος μεταξὺ σκέψεως καὶ κρίσεως, ἤδη προβαίνει εἰς τὰ περὶ κρίσεως. Τὴν κρίσιν, τὴν ἐνέργειαν ταύτην τῆς ψυχῆς οἱ παλαιοὶ οὐχ οὕτως ὠνόμαζον, ἀλλ' ἀπόφανσιν. Εἶναι δὲ κρίσις, λέγει, ἡ ἐνέργεια τῆς γνωστικῆς δυνάμεως συνοπτικὴ ἢ διαστατικὴ, ἀπόφανσις, ἣν ἐν νοεραῖ τινι κατανεύσει ἢ ἀνανεύσει ἢ ψυχῇ ἐπιφέρει τοῖς ὑφ' ἑαυτῆς νοουμένοις, διότι ἦτοι τις τὰ ἐννοηθέντα οἰκείως ἀλλήλοις καὶ προσφυῶς ἔχοντα συντίθησι κατανεύσας ἢ ἀλλοτρίως ἔχοντα καὶ ἀμείκτως διαχωρίζει. Ἡ κατὰ τὴν κρίσιν νεῦσις τῆς ψυχῆς εἶναι ἢ διὰ τοῦ καταφατικοῦ καὶ ἐκφερομένη, ἢ δ' ἀνανεύσις διὰ τοῦ ἀποφατικοῦ οὐ.

Ἡ κατὰ τὴν κρίσιν ἐνέργεια εἶναι ἀπλουστάτη, ἐκτελουμένη ἐν ὅλως ἀδιαιρέτῳ χρόνῳ, ἐκφέρεται καὶ περὶ ὅλου τινὸς λόγου, καὶ περὶ ὅλου τινὸς ζητήματος καὶ περὶ ὅλης βίβλου καὶ δὴ περὶ παντός, ὅπερ ὑπάργεται ὑπὸ λογισμὸν καὶ σκέψιν ἀλλ' ὅμως ἡ κρίσις εἶναι ἀπλή, εἰ καὶ πολλὰ εἰσιν τὰ καθ' ἑαυτὰ κρινόμενα καὶ διὰ διαφόρων ἐννοιῶν παριστάμενα τῇ ψυχῇ. Δῆλον, ἐν τούτοις, ὅτι ἡ κρίσις δύναται νὰ εἶναι ἢ περὶ ἐνὸς ἢ περὶ πολλῶν· πολὺ δὲ συντελεῖ εἰς τὴν κρίσιν τὸ βούλεσθαι καὶ τὸ συντιθένα· ἢ διαχωρίζει τὰ πολλὰ. Ἀλλ' ὅμως πᾶσα

κρίσις δὲν εἶναι ἐλευθέρας βουλήs ἐπιγέννημα, διότι πρὸς τοῦτο πρέπει αἰείποτε ἐν αὐτῇ νὰ ἐπικρατῇ ἡ ἀλήθεια, ἡ πάντων τῶν ἀνθρωπίνων λογισμῶν ἐπικρατοῦσα, ἣτις πάντοτε δὲν εἶναι καταφανής, δι' ὃ ἡ κρίσις πολλάκις ἀμφίβολός ἐστιν ὡς λ.χ. τί ἤθελέ τις ἀποφανθῆ ἐπὶ τοῦ ἐρωτήματος ἀν ὁ τῆs ἀμμοῦ ἀριθμὸs εἶναι περιττός ἢ ἄρτιος; οὔτε τὸ ἓν, λέγει, οὔτε τὸ ἕτερον δύναται τις νὰ εἴπῃ, καὶ ἐν τούτοις ἀναγκαιῶs τὸ ἓν ἐκ τῶν δύο πρέπει νὰ συμβαίῃ. Ἐν τοῖs ἐξῆs τοῦ περὶ κρίσεως κεφαλαίου ὁ Εὐγένιος ἐπραγματεύθη κατ' Ἀριστοτέλη.

Ἐν δὲ τῷ περὶ διανοίας λόγῳ κεφαλαίῳ τῷ τῆs ψυχῆs λέγει, διανόημα εἰκότως τις δύναται ν' ἀποκαλέσῃ κίνησιν τοῦ γνωστικοῦ, δι' ἧs τοῦτο μεταβαίνει ἀπὸ τοῦ ἐνὸs εἰς τὸ ἕτερον. Ἡ ψυχὴ, λέγει, μεθίσταται ἀπὸ νοήματος εἰς νόημα διὰ κινήσεως, δι' ὃ καὶ διανοεῖν τοῦτο ὠνόμασται, ἦτοι διαβιβάζεσθαι ἀπὸ τῆs μιᾶs ἐπὶ τὴν ἑτέραν νόησιν.

Ἡ διανόησις εἶναι ἀδύνατος, λέγει, ἐπὶ τῶν ἀξιωμάτων, διότι ἐπὶ τούτων οὔτω σαφῶs ἢ τῶν ὄρων πρὸs ἀλλήλους ἐμφαίνεται σχέσις καὶ οὔτω πρὸs ἀλλήλους συνέχονται, ὥστε οὔδεμία κίνησις εἶναι δυνατή, ἐπομένως ἢ διανόησις ἀδύνατος. Ἐφ' ἐκάστηs διανοητικῆs ἐφόδου αἱ μεταβάσεις εἶναι, λέγει, ἰσάριθμοι τοῖs ὄροιs. Ὅθεν ἔχομεν ἐν τούτοιs ἐποπτείας τῆs ψυχῆs νοητὰs καὶ ἀδιανοήτους δηλ. προτάσεις ἀξιωματικὰs καὶ ἀναποδείκτους, ἐκ δύο ὄρων ἄνευ τοῦ μέσου, ὅπου φανερὰ εἶναι ἢ τοῦ νοῦ στάσις, μετάβασις δ' οὔδεμία γίνεται. Ἄλλας δ' ἔχομεν ἐκ τριῶν ὄρων καὶ μεταβάσεων ἀποδεικτικὰs δι' ἐνὸs μέσου ἢ καὶ ἐκ τεσσάρων ἢ καὶ ἐκ πέντε μέσων. Τέσσαρα δ' εἶναι τὰ συμπληρωτικὰ καὶ συστατικὰ τῆs διανοήσεως 1) ἢ τῶν μέσων εὔρεσις, 2) ἢ τῶν μέσων εὔρεθέντων διάταξις 3) ἢ καθ' ἐκάστην μετάβασιν τῆs συνεπειὰs σαφῆs καὶ πλήρηs ἀντίληψις μέχρι τῆs ἐσχάτης καὶ 4) ἢ ἐν τῷ νῷ ἀδιάπτωτος σφζομένη τῶν προηγουμένων σχέσεων ἔννοια.

Μετὰ ταῦτα ὁ Εὐγένιος ἐπάγεται τῆs οὔτω συμπληρωμένηs διανοίας τὰs τρεῖs διαιρέσεις, ὧν τὴν πρώτην καλεῖ ἡγούμενον, τὴν δευτέραν ἐπόμενον καὶ τὴν τρίτην συνέπειαν. Ταῦτα διὰ μακρῶν ἀγαλύων πραγματεύεται περὶ ἐκάστηs τούτων ἰδίᾳ ἦτοι περὶ τε τοῦ ἡγούμενου καὶ περὶ τοῦ ἐπομένου καὶ περὶ τῆs συνεπειὰs.

Ἐν δὲ τῷ ἐπομένῳ κεφαλαίῳ δίδωσιν ὁ Εὐγένιος τὸν ὀρι-

σμὸν τοῦ ἐπιχειρήματος. ὅπερ λέγει εἶναι ἡ διάνοια, ἡ ὑπὸ τῶν ἐνδιαθέτων διανοημάτων ἐπὶ τὰ διὰ τῶν φωνητικῶν ὀργάνων ἀπηχούμενα προκύπτουσα, ἀκριδέστερον δ' ὁμῶς ὀρίζει, ὅτι εἶναι λόγος καθιστάς βεβαίαν τὴν ἀδηλον καὶ ἀμφισβητουμένην ἀπόφανσιν, διὰ λόγων ἀναμφισβητήτων καὶ γνωρίμων κατεσκευασμένην. Εἶναι δ' ὁ λόγος ἢ προφορικὸς ἢ πιστωτικὸς, οὗτινος μέρη εἶναι 1) ὁ συλλογισμὸς, 2) ἡ ἐπαγωγή καὶ 3) τὸ παράδειγμα. Τὰς περὶ τῶν τριῶν τούτων εἰδῶν θεωρίας παραλαμβάνει ὁ Εὐγένιος ἐκ τοῦ Ἀριστοτέλους, δι' ὃ περὶ τούτων ἐνταῦθα τοῦτο μόνον λέγομεν, ὅπερ ἐν τέλει τῶν περὶ παραδείγματος λεγομένων, ἐπάγεται «τὸ μὲν οὖν παράδειγμα πλατύτερον ἡμῖν δοκεῖ, ἢ ὡς τῷ Ἀριστοτέλει, πίστις ὄν, σαφῶς τῶν διὰ συλλογισμοῦ καὶ τῶν κατ' ἐπαγωγὴν εἰδῶν διαφέρουσα». Ὁμοίως τῷ Ἀριστοτέλει συμφωνῶν, ὀρίζει πάντα τὰ εἶδη τῶν συλλογισμῶν. ἐν οἷς περὶ τε τῶν εὐμεθόδων καὶ τῶν ἀμεθόδων, ἤτοι περὶ ἐνθυμήματος καὶ σωρείτου, καὶ περὶ ἀπλῶν καὶ συνθέτων συλλογισμῶν καὶ περὶ ἀναγωγῆς συλλογισμῶν καὶ περὶ διλήμματος, ἢ, ὡς ὀνομάζει, κερατόεντος διλόγχου συλλογισμοῦ καὶ περὶ ἀναγωγῆς συλλογισμῶν καὶ περὶ τῆς εἰς ἀδύνατον ἀπαγωγῆς καὶ περὶ ἀποδείξεως καὶ περὶ εὐδόξου ἢ πιθανοῦ ἢ τοπικοῦ συλλογισμοῦ καὶ σοφιστικῶν ἐλέγχων.

Ἐν τῷ τελευταίῳ τῆς λογικῆς κεφαλαίῳ ὁ Εὐγένιος πραγματεύεται περὶ τῆς Μεθόδου, περὶ ἧς ὀφείλομεν διὰ βραχέων τινὰ νὰ ἐκθέσωμεν.

Μέθοδος, λέγει, εἶναι ἡ ἐν ταῖς κατ' ἐπιστήμην γενομέναις μελέταις εὐλογος καὶ πρέπουσα τῶν νοουμένων οἰκονομία, καθ' ἣν χωροῦντες κατὰ τάξιν καὶ κατὰ τὸ πρότερον καὶ ὕστερον εὐκόλως καὶ εὐεπιδόλως, συνάγομεν τὸ σκοπούμενον τέλος τῆς γνώσεως, δι' ὁδοῦ εὐπόρου καὶ εὐστιβοῦς ἀπροσκόπτως ἀπλανῶς καὶ ἀσφαλῶς πρὸς τὸ σπουδαζόμενον τῆς ἐπιστήμης πέρας βαίνοντες.

Ἡ μέθοδος εἶναι ἀπλῆ ἢ μεικτὴ. Καὶ τῆς μὲν ἀπλῆς μεθόδου εἶναι τσαῦτα τὰ εἶδη, ὅσα καὶ αἱ διανοητικαὶ ἐνέργειαι, δι' ὃ ἡ μέθοδος τὸ πάλαι ἔτι διήρητο εἰς ὀριστικὴν, διαιρετικὴν καὶ συλλογιστικὴν, ἀναγωγικὴν καὶ ἀπαγωγικὴν, ἀντιθετικὴν καὶ ἀντιστροφικὴν, τὴν τῆς ἰσοδυναμίας, καὶ εἰς ἄλλας πολλὰς διαιρέσεις.

Τῆς δὲ μεικτῆς μεθόδου τὰ εἶδη εἶναι τρία τὰ κυριώτατα 1) τὸ κατὰ μελέτην, 2) τὸ κατ' ἐκθεσιν καὶ 3) τὸ κατ' ἀντίθεσιν.

Ἐκ τούτων τὴν μὲν πρώτην καλεῖ μέθοδον εὐρέσεως, τὴν δὲ δευτέραν μέθοδον διδασκαλίας, τὴν δὲ τρίτην μέθοδον προσδιαλέξεως. Ταῦτα τὰ εἶδη τῆς τε ἀπλῆς καὶ τῆς μεικτῆς μεθόδου ἀναλύων, δίδωσι τοὺς κανόνας, καθ' οὓς μεθοδικῶς δύναται τις ἤτοι νὰ ὀρίση τι, ἢ νὰ διαιρέση, ἢ νὰ μερικεύσῃ καὶ καθολικεύσῃ, ἢ μεθοδικῶς νὰ πραγματευθῇ τὰ ἀξιώματα καὶ τὰ αἰτήματα, τὰ θεωρήματα καὶ τὰ προβλήματα, ἵνα ἐπαγάγῃ τοὺς ἀποδεικτικούς λόγους ἀληθείας τινός. Ὁμοίως ὀρίζει πῶς κατὰ μέθοδον δύναται τις νὰ εὕρισκῃ τὴν ἐπιστημονικὴν ἀλήθειαν, νὰ μελετᾷ καὶ πᾶσαν ἐν γένει διανοητικὴν ἐργασίαν μεθοδικῶς νὰ ποιῆται. Πρὸς πάντα ταῦτα δίδωσι πολλοὺς, ὡς εἴρηται, κανόνας, ὧν τινὰς οὐχὶ περιττὸν κρίνομεν ν' ἀναγράψωμεν.

Οὕτως ἐν τῷ περὶ τῆς ἐν μελέταις μεθόδου, ἤτοι περὶ Ἀναλυτικῆς τίθησι πρῶτον κανόνα, ὅτι ἢ περὶ ζητήματός τινος πραγματεία πρέπει ὡς οἶόν τε ἀκριβῶς καὶ πανταχόθεν καὶ πολυπραγμόνως τὸ ζήτημα νὰ ἐξετάζῃ. Οἱ ὀρισμοὶ ζητήματός τινος πρέπει νὰ ὦσιν ἀνελλιπεῖς τόσον, ὅσον καὶ ἀπερίττοι. Ἐὰν σύνθετα ζητήματα πρέπει ν' ἀναλύωνται εἰς ἀπλᾶ καὶ περὶ τούτων, ὧν ἡ λύσις ἐπάγεται εὐχερεστέραν τὴν καὶ τῶν λοιπῶν μᾶλλον συνθέτων λύσιν, νὰ διαλαμβάνῃ τις πρότερον. Πανθ' ὅσα διὰ τῶν ἀνωτέρω κανόνων ἐπιστημονικῶς τῇ σκέψει συνετάχθησαν νὰ σημειοῖ κεφαλαιωδῶς καὶ εὐτάκτως, γράμμασιν ἢ σχήμασι προσφυῶς καὶ καταλλήλως χαρακτηρίζων καὶ διαστέλλων. Νὰ χωρίζῃ τὰ ζητούμενα λ. χ. εἴ τι ἐστὶ καὶ τί ἐστὶ καὶ ποῖόν τι ἐστὶ κτλ., χωρὶς ἕκαστον τούτων πραγματευόμενος. Καὶ ἐν μὲν ταῖς ἐννοίαις νὰ θηρεύῃ τὸ ἐναργές καὶ εὐκρινές, ἐν δὲ ταῖς κρίσεσι τὸ ἀσφαλές καὶ βέβαιον, ἐν δὲ τοῖς διανοήμασι τὸ ὀρθὸν καὶ ἀναγκαῖον. Ἐκ δὲ τῶν σαφῶν καὶ ὁμολογημένων ἐπὶ τὰ ἤττον σαφῆ καὶ βέβαια νὰ χωρῇ. Ἐὰν δ' ἔτι ἢ τοῦ ζητουμένου εὐρεσις μετ' ἐνδελεχῆ καὶ ἐπανειλημμένην μελέτην ἀποβαίνῃ ἀδύνατος, πρέπει ἐν τέλει νὰ ὁμολογῇ τις τὸ ἀνεπίλυτον τοῦ μελετήματος ἢ ἐν γένει τὸ κατ' αὐτὸν τοῦλάχιστον δυσεπίλυτον.

Ἀντιστρόφως λέγει πρὸς τὴν ἀναλυτικὴν μέθοδον βαίνει ἡ Συνθετικὴ, ἧς ὁμοίως δίδωσι κανόνας τινάς. Ὁ μέλλων δὴλα δὴ νὰ πραγματευθῇ πραγματείαν τινὰ πρέπει μεθοδικῶς νὰ διέλῃ ταύτην εἰς μέρη καὶ εἶδη βαίνων ἀκολούθως, καὶ ἐκ τῶν ἐπὶ μέρους εἰς τὰ καθ' ὅλου, μὴ παρεισάγων σκέμμα τι ἴδιον ὅλως ἀβασάνιστον καὶ

τοῖς ἄλλοις ἀπαράδεκτον μηδεμίαν πρὸς τὰ ἐν τῇ πραγματείᾳ ἔχον σχέσιν. Ὅφειλει προσέτι νὰ προσδιορίζῃ ἀκριθέστερον τὰ ἐν τῇ πραγματείᾳ ἀναφερόμενα διὰ σημειώσεων ἐκτὸς καὶ κάτωθεν τοῦ κειμένου σημειουμένων καὶ ἀναγομένων εἰς γενικώτερα ἢ εἰδικώτερα τοῦ ζητήματος μέρη, ὧν ἢ ἐν τῷ κειμένῳ παράθεσις εἶναι ἀδύνατος.

Ἐφ' ἐκάστου ζητήματος πρῶτον τις πρέπει νὰ θέσῃ τὸν ὅρισμόν καὶ τὴν διαίρεσιν αὐτοῦ, μεθ' ἧς νὰ ἐπιφέρῃ τὰ ἀξιώματα, τὰ αἰτήματα, τὰ πορίσματα καὶ νὰ τηρῇ ἐπὶ τῶν ἐκτιθεμένων φυσικῆν τάξιν, ἐν ἀρχῇ δὲ τῶν βιβλίων ἢ κεφαλαίων τῆς πραγματείας νὰ προδιαγράψῃ τὰς ὑποθέσεις καὶ τὰς ἀρχάς.

Μηδὲν νὰ προσπαθῇ τις ν' ἀποδεικνύῃ διὰ πλειόνων, ὅπερ ἄλλως δι' ὀλίγων εἶναι ἱκανὸν νὰ πείσῃ.

Οὐδεμία, λέγει, ταυτολογία ἐφ' οἴουδὴποτε ζητήματος ἐπιτρέπεται, ὀχληρόν τι καὶ ἀμέθοδον οὖσα, οὐχ ἦττον ἀπλή τις ἀνακεφαλαίωσις πολλάκις ἐπιβάλλεται. Πολλαχοῦ καὶ ἡ τῶν παραδειγμάτων ἐπιβάλλεται χρήσις πρὸς διευκρίνησιν τῶν ἐν τοῖς κανόσι ἀναφερομένων. Πρὸ πάντων δ' ὅμως τοῦ σαφοῦς, λέγει, τῆς ἐρμηνείας τῆ ἐγχειροῦντι τῇ διδασκαλίᾳ μελέτω. Τούτους τοὺς κανόνας, οὓς ὁ Εὐγένιος ἐν τῷ περὶ Μεθόδου κεφαλαίῳ ὄρισε, δι' ὀλίγων μὲν καὶ βραχυτάτων, πλὴν ἀλλὰ σαφῶς, προσεπαθήσαμεν νὰ διεξέλθωμεν, ἵνα μὴ τὸ κάλλιστον τοῦτο τῆς λογικῆς μέρος παρέλθωμεν, ἐν ᾧ μάλιστα τό τε ἐπιστημονικὸν καὶ εὐκρινὲς καὶ τὸ καθαρὸν καὶ ἀφελές τῆς τοῦ Εὐγενίου διανοήσεως καταφαίνεται.

Ἐν τῷ κεφαλαίῳ τούτῳ ἕτερον, δι' οὗ τὸ ὅλον τοῦ Εὐγενίου σύγγραμμα συμπληροῦται, ἦτοι τὸ περὶ τῆς Μεθόδου τῆς κατ' ἀντίθεσιν, ἦτοι τῆς Προδιαλεκτικῆς ἔπεται, περὶ οὗ δι' ὀλιγίστων ἀμέσως θὰ διαλάβωμεν.

Τὴν ἐν ταῖς διαλέξεσιν ἐμπειρίαν, καθ' ἣν διὰ κανόνων καὶ τρόπων ἢ δόγμα ἄλλου τινος ἢ ἄτοπόν τι ἐπιχειροῦμεν ν' ἀναιρέσωμεν ἢ τὸ ἡμέτερον δόγμα ἀληθές προσπαθοῦντες ν' ἀποδείξωμεν, τὰ παρὰ τῶν ἀντιδοξούντων προβαλλόμενα ἀποκρούοντες, καὶ ταῦτα δι' εὐστόχων ἀπαντήσεων ἢ ἐρωτήσεων κατορθοῦντες, τὴν ἐμπειρίαν λέγει, ταύτην πρέπει νὰ ὀνομάσωμεν μέθοδον ἀντιθέσεως ἢ προσδιλεκτικῆν. Κατὰ δύο δὲ τρόπους εἶναι δυνατόν νὰ διαλεχθῇ τις πρὸς τινα, ἢ δι' ἐρωτήσεων καὶ ἀπαντήσεων, ὡς ὁ Σωκράτης καὶ

ὁ Πλάτων ἐποίουν, ἢ ἐν εἴδει συλλογισμῶν καὶ ἐνθυμημάτων, ὡς οἱ ἐκ τῆς στοᾶς καὶ οἱ περιπατητικοὶ καὶ οἱ κακοζήλως τῇ διαλεκτικῇ χρησάμενοι σχολαστικοί, οἵτινες πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ διαπληκτιζόμενοι ἐνίοτε διελέγοντο. Καὶ τῆς διαλεκτικῆς ταύτης, ὥσπερ καὶ τῆς ἀπλῆς καὶ μεικτῆς μεθόδου, κανόνας τινὰς τίθησιν ὁ Εὐγένιος.

Τῷ τε προϊσταμένῳ καὶ τῷ προσδιαλεγόμενῳ πρέπει νὰ ὑπάρχη ἡ προαπαιτούμενη παρασκευὴ καὶ ἡ τῶν εἰς τὸν προκείμενον λόγον ἀκριβοῦς γνώσις, δι' ἧς οὐ καλὸν πεπαιδευμένον ἀπαιδευτοῖς διαλέγεσθαι, ὥσπερ οὐδὲ νήφοντα μεθύουσιν. Ὅμοίως ὀρίζει, ἵνα μὴ προτρέχη ἡ γλῶσσα τοῦ νοῦ, ἀλλὰ δι' ἡσύχου ψυχῆς καὶ διαθέσεως εἰρηναίας ἐπὶ τὰς διαλέξεις νὰ προβαίνωμεν, ἀπεχόμενοι τῶν σοφισμάτων καὶ τῶν στωμυλιῶν, διότι τοῦτο εἶναί τι μεираκιῶδες, γ' ἀντιλαμβάνομεθα ὁμοίως τῶν λεγομένων, μὴ ἐκλαμβάνοντες ὑπὸ διάφορον ἐκάστοτε σημασίαν τὰς λέξεις. Ὁ ἐνιστάμενος πρέπει νὰ δηλοῖ τὸ ζήτημα, ὁ δὲ προϊστάμενος νὰ ἐλέγχη τοῦτο παραδεχόμενος ἢ ἀποκρούων. Καθ' ὅλου δὲ πᾶν τὸ σοφιστικὸν περὶ τε τὴν τῶν ὀνομάτων ἐκδοχὴν καὶ περὶ τὴν τῶν ἐννοιῶν, καὶ τὸ φιλόνηκον καὶ δύσερι πρέπει νὰ ἀποφεύγη ὁ διαλεγόμενος. Οὕτως ὁ Εὐγένιος συμπληροῖ τὴν ὅλην τῆς Λογικῆς πραγματείαν.

Μετὰ τὴν τῶν ἐν τῇ Λογικῇ τοῦ Εὐγενίου ἐκτεθειμένων πραγματείαν, ὀφείλομεν, τὸ ἐφ' ἡμῖν, νὰ ἐξενέγκωμεν κρίσεις τινὰς περὶ τε τοῦ ἔργου τῆς Λογικῆς καὶ ἰδίᾳ περὶ αὐτοῦ τοῦ ἀνδρός, καθ' ὅλου ὡς φιλοσόφου, καθ' ὅσον ἐξ αὐτῆς τῆς Λογικῆς ἠδυνήθημεν νὰ κρίνωμεν καὶ πρὸς τοῦτο θέλομεν διαλάβει μετὰ πάσης εἰλικρινείας, θαυμάζοντες δὴλον ὅτι ἐν τοῖς θαυμαστοῖς τὸν μέγαν διδάσκαλον, ἀλλ' οὐδαμῶς ἐν τούτοις ἀποκρύπτοντες καὶ τὰ ὁμολογημένα σφάλματα αὐτοῦ, διότι καὶ κατ' αὐτὸν τὸν Εὐγένιον, ἐν τούτῳ ἀκριβῶς ἐγκεῖται ἡ ἐπιστημονικὴ περὶ τινος ζητήματος κρίσις καὶ πραγματεία.

Τὸ ἔργον τοῦ Εὐγενίου τοῦτο, ὅπερ φέρει τὴν ἐπιγραφὴν Λογική, ὡς ἐκ τῆς ὅλης ἡμῶν πραγματείας ἀντελήφθη ὁ ἀναγνώστης, δὲν εἶναι μόνον λογικὴ διότι, ἐν ἀρχῇ μὲν, ὡς εἶδομεν εἶδος τι συνοπτικῆς ἱστορίας τῆς φιλοσοφίας, ἔπειτα δὲ πρὸς τῇ λογικῇ εἶναι καὶ Ψυχολογία καὶ Ἠθικὴ καὶ Θεολογία καὶ Μεταφυσικὴ. Ἐκτίθενται δ' ἐν αὐτῷ ἄπειροι καὶ ποικίλαι φιλοσοφικαὶ θεωρίαι ἀληθῶς τὸν θαυμασμὸν προκαλοῦσαι τοῦ ἀναγινώσκοντος καὶ τὴν πολυμαθεῖαν τοῦ ἀν-

δρὸς προδιδοῦσαι, δι' ὃ ἀληθῶς ἡ τοῦ Εὐγενίου Λογικὴ ἀποτελεῖ σύγγραμμα χρησιμώτατον, ἐὰν μὴ καὶ δι' ἄλλα, πάντως δ' ὁμως διὰ τὴν ἐν αὐτῇ πλουσιωτάτην καὶ διδακτικωτάτην ὕλην. Τὴν ὕλην δ' ὁμως ταύτην ἐρανίσας παρὰ πολλῶν ἀρχαίων καὶ νεωτέρων, δὲν ἐταξινόμησεν ἐν διακρίσει, ἀλλὰ τοῦναντίον ὑπὸ γενικᾶς ἐπιγραφᾶς συνεκέρασε πολλαχοῦ παντοίας καὶ ὅλως πολλακίς ἀλλήλων διαφόρους φιλοσοφικᾶς θεωρίας. Οὐ μόνον δὲ τοῦτο, ἀλλὰ καὶ ἐν αὐτοῖς τοῖς κατ' ἐξοχὴν καθαρῶς λογικοῖς θέμασιν ἀνέμειξε παντοίας θεωρίας, ἔχων ὡς βάσιν τὸν Ἀριστοτέλη, καίτοι τοῦτον δὲν ἀναφέρει ὡς ἰδρυτὴν τῆς Λογικῆς, ὡς κοινῶς εἶναι παραδεδεγμένον, ἀλλὰ θεωρεῖ, ὡς ἐν ἀρχῇ τῆς πραγματείας ἡμῶν εἴρηται, τοιοῦτον Ζήνωνα τὸν Ἐλεάτην ἢ τὸν Παρμενίδην. Δυνάμεθα πρὸς τούτοις νὰ παρατηρήσωμεν, ὅτι πολλαχοῦ τῆς Λογικῆς ἔχει ὑπ' ὄψιν τὸν φιλόσοφον Locke, οὐ τὰς θεωρίας προσπαθεῖ νὰ περιβάλῃ δι' ἰδίας μορφῆς. Καθ' ὅσον δ' ἀφορᾷ εἰς τὰς ἐν γένει φιλοσοφικᾶς εἰδήσεις, δῆλον, ὅτι παρέλαβε ταύτας παρὰ τε τῆς ἱστορίας τῆς φιλοσοφίας τοῦ Brueker καὶ ἐκ τῶν φιλοσοφικῶν ἔργων τοῦ Leibnitz, τοῦ Wolf καὶ τοῦ Descartes. Ἐν ἀρχῇ τῆς Λογικῆς πραγματευόμενος περὶ τῆς ἀρχῆς τῆς φιλοσοφίας, ἀκολουθεῖ τῇ γνώμῃ τῶν τότε κληρικῶν, καθ' ἣν ἡ φιλοσοφία εἶναι θεόςδοτος, πρῶτοι δὲ φιλόσοφοι οἱ προφῆται. Τοῦτο παραλαμβάνει ὁ Εὐγένιος πάντῃ ἐνεξελέγκτως, ἴσως διὰ τὸν διωγμὸν, ὃν ὑφίσταντο οἱ λόγιοι παρὰ τῶν κληρικῶν, τῶν ἀρχαίων ἔτι πεποιθήσεων ἐχομένων, οἵτινες καὶ κατηγοροῦν αὐτοῦ ὡς ἀθέου. Ἐπειτα τὴν πρώτην ἀρχὴν τῆς φιλοσοφίας ἀποδίδωσιν εἰς τὴν τῆς φύσεως παρατήρησιν, παραλαβὼν ἐκ τῶν τοῦ Ἀριστοτέλους Μεταφυσικῶν Α, β, ὅπου ἀναλύεται ἡ θεωρία τοῦ μεγάλου φιλοσόφου, «διὰ γὰρ τὸ θαυμάζειν καὶ νῦν καὶ πρῶτον οἱ ἄνθρωποι ἤρξαντο φιλοσοφεῖν, οἷον περὶ σελήνης παθημάτων καὶ ἀστέρων καὶ τῶν περὶ ἡλίου, καὶ περὶ τῆς τοῦ παντὸς γενέσεως», ἣν θεωρίαν παραλαβὼν ὁ Εὐγένιος δεξιῶς ἀνέπτυξε καὶ ἐπραγματεύθη διὰ μακρῶν. Ἐν ἑτέρῳ δ' ὁμως κεφαλαίῳ παραδέχεται, ὅτι τῆς φιλοσοφίας τὰ σπέρματα ἔλαβον οἱ Ἕλληνες παρὰ τῶν τῆς Ἀνατολῆς φιλοσόφων Αἰγυπτίων, Ἀσσυρίων καὶ Βαβυλωνίων κλπ., ὅπερ, ὡς εἴρηται, δὲν ἔχεται ἀληθείας καὶ ὅτι οἱ πλείστοι τῶν Ἑλλήνων φιλοσόφων, ἐν οἷς καὶ ὁ Πυθαγόρας, μετέβησαν εἰς Ἀνατολήν, Αἴγυπτον καὶ ἄλλαχοῦ. Ταῦτα καὶ τὰ τοι-

αὐτα προδήλως μαρτυροῦσι τὴν περὶ τὴν παραδοχὴν τῶν ποικίλων εἰδήσεων καὶ τῶν διαφόρων φιλοσοφικῶν θεωριῶν εὐκολίαν τοῦ Εὐγενίου, ἅπερ ἄλλως καταδεικνύουσιν, ὅτι καὶ ὁ Εὐγένιος ὑπέστη τὴν ἐπίδρασιν τῆς περιόδου, ἐν ἣ ἔζησε, καθ' ἣν ἡ ἐπιστημονικὴ κριτικὴ δὲν εὕρισκετο τότε εἰς τὸ σήμερον, εἰς ὃ σήμερον εὕρισκεται.

Περαιτέρω εἰς τὸ περὶ τῆς τῶν φιλοσοφικῶν συστημάτων ἐκλογῆς πρέπει τις, λέγει, νὰ τηρῇ τινα μεσότητα. Ἀντιθέτως δ' ὁμοῦς πρὸς ταῦτα, λέγει, ὅτι ὁ φιλόσοφος πρέπει νὰ εἶναι ἢ δογματικὸς ἢ σκεπτικὸς, ἐκ τῶν δύο δ' ὁμοῦς τούτων προτιμητέα ἢ τῶν δογματικῶν θεωρία, ἢ οὐδεμίαν ὡς ἡ τῶν σκεπτικῶν, πνευματικὴν ἀνάπτυξιν καὶ ἐργασίαν ἀποκλείουσα. Ὅθεν παρατηρεῖ τις εὐκόλως ἐνταῦθα τὴν ἀντίφασιν, εἰς ἣν περιέπεσεν ὁ Εὐγένιος, ἐξ ἧς ἀμφιδάλλει τις ἕνα χαρακτηρῆσιν τὸν μέγαν διδάσκαλον ὡς δογματικὸν ἢ ὡς ἐκλεκτικόν. Φαίνεται δ' ὁμοῦς μᾶλλον, ὅτι ἦτο δογματικὸς.

Περὶ δὲ τῆς φιλοσοφίας τῆς θρησκείας, λέγει, ὅτι μέχρι τινὸς πρέπει ὁ φιλόσοφος νὰ ἐρευνᾷ, ἐν ᾧ εἰς τὰς εἰδικωτέρας τῆς θρησκείας θεωρίας οὐδεμίαν οὐδέποτε πρέπει νὰ γίνηται φιλοσοφικὴ ἐργασία καὶ συμβουλεύει ποῦ τὸ πιστεύειν καὶ μὴ ἐρευνᾶν. Ἀλλ' ἡ θεωρία αὕτη βεβαίως εἶναι ἄτοπος διότι ἂν ἐκράτει, τότε πᾶσα φιλοσοφικὴ ἔρευνα καὶ πᾶσα ἐν γένει ἐπιστημονικὴ ἐργασία αὐτὸ τοῦτο ἀδύνατος θὰ καθίστατο. Ἐν δὲ τῷ κεφαλαίῳ περὶ τῆς διαιρέσεως τῆς φιλοσοφίας, ἀναγράφει ὡς τμῆμα τῆς φιλοσοφίας τὴν μηδεμίαν ὅλως πρὸς τὴν φιλοσοφίαν ἔχουσαν σχέσιν ζωολογίαν, ὡς εἶδος φιλοσοφίας ὁμοίως δὲ τὴν ὑδρολογίαν ὡς καὶ ἄλλας παραλόγους τῆς φιλοσοφίας διαιρέσεις. Ἀλλὰ καὶ ὡς πρὸς ἄλλο τι δύναται τις νὰ ψέξῃ τὸν Εὐγένιον ἤτοι διὰ τὸ μῆκος τῶν ὀρισμῶν. Τὸν ὀρισμὸν λ. χ. τοῦ νοῦ δίδωσιν εἰς ἕξ ὅλους στίχους, ὅπερ ἀσάφειαν μᾶλλον ἢ εὐκρίνειαν ἀπεργάζεται, ἐν ᾧ αὐτὸς ὁ Εὐγένιος ὀρίζει, ὅτι ὁ ὀρισμὸς δὲν πρέπει νὰ εἶναι οὔτε λίαν διασαφητικὸς ἢτοι ἐκτεταμένος οὔτε πάλιν πολὺ περιληπτικὸς καὶ ἀκατανόητος. Ἐξ ἄλλου πολλάκις ταυτολογεῖ, ὅπερ μάλιστα ἀνιαρὸν τῷ ἀναγινώσκοντι καθίσταται. Ἐν δὲ τῷ κεφαλαίῳ περὶ τῆς πρώτης ἐννοίας συγγέει λογικᾶς καὶ ψυχολογικᾶς θεωρίας καὶ τοῦτο διότι κατ' ἐξοχὴν ἐν τῷ κεφαλαίῳ τούτῳ παρέλαβε παρὰ πλείστων τὰς ποικίλας θεωρίας, ἃς ἀναπτύσσει, μάλιστα δ' ἐκ τοῦ Ἀριστοτέλους, ἐν ᾧ ἐν τῷ περὶ συλλο-

γισμῶν κεφαλαίῳ διαίρει πολλαχῶς τοὺς συλλογισμοὺς μὴ ἀκολουθῶν ἐν πᾶσι τῷ Ἀριστοτέλει, ὃν πολλάκις δὲν ἐδίστασε νὰ ψέξῃ.

Ἐν τούτοις κεφάλαιά τινα τῆς Λογικῆς αὐτοῦ, ἐν οἷς τὸ περὶ σκέψεως, ἦν πάνυ εὐστόχως ὀρίζει ὡς μεσάζον τι μεταξὺ ἐννοίας κρίσεως καὶ τὸ τῆς μεθοδολογίας παρὰ τοῦ Ἀριστοτέλους μὲν παραλαβὼν ἀλλ' ἐξόχως διαμορφώσας, ἐπραγματεύθη ὁ Εὐγένιος μετὰ τῆς αὐτῆς καὶ τῆς τοσαύτης ἐπιστημονικῆς ἀκριβείας καὶ λεπτότητος, ὥστε ἀληθῶς προκαλεῖ τὸν θαυμασμόν τοῦ ἀναγινώσκοντος μάλιστα ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὰ περὶ τῶν γνωστικῶν δυνάμεων τοῦ ἀνθρώπου.

Οἱ τρόποι δ' ὅμως τῆς σκέψεως ἐν τῷ περὶ ταύτης κεφαλαίῳ καὶ ἡ μεθοδολογία περὶ τοῦ ἐπιστημονικῶς ἐρευνᾶν, ἐξαιροῦσι τὸν Εὐγένιον εἰς φιλοσοφικὸν ὕψος, εἰς ὃ οὐδεὶς τῶν κατὰ τὸν 17ον αἰῶνα ἀκμασάντων σοφῶν ἠδυνήθη νὰ φθάσῃ. Ἐκ τῶν περὶ Εὐγενίου ἱστορησάντων, οἱ μὲν καταφέρονται κατ' αὐτοῦ, τινὲς δ' ἐπαινοῦσιν. Οὕτως ὁ Θερειανὸς ἐν τοῖς περὶ Εὐγενίου ἐν Ἀδαμαντίῳ Κοραῆ ἱστορουμένοις λέγει :

«Πρὸς τοὺς παιδείας πεινῶντας Ἕλληνας προσήνεγκεν ὁ Εὐγένιος βασιλικὴν ἐστίασιν· ἀλλ' ὡς μὴ ὄφελε παρέθηκε οἶνον τοῖς πυρέσσουσι καὶ μέλι τοῖς χολικοῖς. Οἱ μὲν Ἕλληνες πάσχοντες ὑπὸ λιμοῦ πνευματικοῦ ἦττον ἄρτον, ὁ δ' Εὐγένιος παρέσχε πρὸς αὐτοὺς οὐχὶ ἄρτον ἀλλὰ τὰ πολυτελέστατα τῶν βρωμάτων. Ἀντὶ εὐπέπτων καὶ ἀπλῶν σιτίων ἐπεδαφιλεύσατο εἰς τοὺς νήστεις πολύμεικτα καὶ δύσπεπτα ἠδύσματα καὶ ἄλλα δυσπόριστα καὶ ὅλως περιττὰ τρωγάλια καὶ πολυτελῆ λιχνεύματα. Λαμπρὰ ἢ παρατεθεῖσα ἐστίασις, ἀλλ' οὐχὶ ἀρμόζουσα πρὸς τὸν στόμαχον ἀνθρώπων νηστείας ὀζόντων....». Ἀλλαχοῦ δ' ὅμως ὑπερεπαινεῖ τὴν πολυμαθεῖαν καὶ τὴν τῆς διανοίας αὐτοῦ εὐρύτητα. Ἐξ ἄλλου ὁ Αἰνιὰν ὀνομάζει τὸν Εὐγένιον ἕτερον Ἀριστοτέλη, Δημοσθένη, Πλούταρχον, Νεύτωνα, Καρτέσιον. Ὁ δὲ Κούμας ἐξ ὅλων, λέγει, εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐξενίκησεν ἡ τοῦ Εὐγενίου φιλοσοφία καὶ ἡ τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ σπουδὴ καὶ ὁ σεμνοπρεπῆς καὶ σοβαρὸς τοῦ ἀνδρὸς ἑλληνισμὸς, δι' ὃ πανταχόθεν πρὸς τὸν Εὐγένιον κατέφευγον, ἵνα ἀκούσωσι τὸν νέον Πλάτωνα. Ὁ δὲ Κοραῆς ἀλλαχοῦ τε καὶ ἐν τοῖς ὑπομνήμασί του «*Sur l'état de la civilisation en Grèce*», ἐπαινεῖ τὸν ἄνδρα καὶ ὁμολογεῖ, ὅτι εἰς τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ τῆς Λογικῆς συγγράμματος ὀφείλει τὰ ὀλίγα αὐ-

τοῦ φωτα, ἐν ᾧ ἐξ ἄλλου δὲν φαίνεται ὅτι ἐπεδοκίμαζε καὶ τὸν περὶ
 τὸν ἄκρατον ἀρχαϊσμόν ζηλον τοῦ Εὐγενίου, εὐλόγως δὲ πᾶς ἀπορεῖ
 διὰ τὸν ἀρχαῖζοντα ἐκείνον λεκτικὸν χαρακτήρα, ἐξ οὗ τισὶ μόνον
 εἶναι καταληπτός. Ἀλλὰ πρὸς τίνα σκοπὸν ὁ γλωσσικὸς αὐτὸς ἀρχαϊ-
 σμός; μήπως ἵνα ἐπαναφέρῃ τὸν χρυσοῦν αἰῶνα τῆς εἰς τὸν κολο-
 φῶνα ἀναπτύξεως τῆς ἐλληνικῆς γλώσσης; Οὐδεὶς δύναται ν' ἀμφισβη-
 τήσῃ τὴν ἀγαθὴν προαίρεσιν τοῦ μεγάλου ἀνδρός, ὅστις δ' ὅμως δὲν
 εἶχεν ὡς φαίνεται ἐννοήσει, ὅτι διὰ μιᾶς καὶ ἀποτόμως οὐδενὸς λαοῦ
 τὸν γλωσσικὸν χαρακτήρα δύναται τις νὰ μεταβάλῃ. Τί δὲ νὰ εἶπη
 τις περὶ τῶν σαλοικισμῶν καὶ βαρβαρισμῶν, ὧν βρίθουσι τὰ τοῦ ἀν-
 δρός συγγράμματα, ἐξ ὧν μάλιστα ἀχρηστα κατέστησαν ταῦτα, τοῦ
 ἔθνους κατὰ τοὺς τῆς δουλείας χρόνους μᾶλλον στοιχειώδους δεομέ-
 νου διαπαιδαγωγήσεως καὶ παιδεύσεως καὶ συγγραμμάτων ἐν ἀπλῇ
 γλώσσῃ γεγραμμένων καὶ προσιτῶν ἢ ἀνωτέρων φιλοσοφικῶν ἔργων,
 ὅπως ἀλυσιτελῶν τοῖς πολλοῖς, μόνον δ' ὀλίγοις τισὶ θιασώταις τοῦ
 μεγάλου ἀνδρός καταληπτῶν; Οἱ Ἕλληνες ἔχρηζον τότε διδασκαλίας
 καὶ βιβλίων καταλλήλων πρὸς ἀνόρθωσιν τῆς ὑπὸ τὸν Τουρκικὸν ζυ-
 γὸν βεραρημένης καὶ καταπεπονημένης αὐτῶν διανοίας καὶ συνειδή-
 σεως. Οὐδ' ἦτο δυνατόν ἐν τοῖς τοῦ Εὐγενίου χρόνοις καὶ πολὺ ἔτι
 ὕστερον ὑψηλαὶ θεωρίαι, οἷαι αἱ ἐν τῇ λογικῇ, νὰ χρησιμεύσωσι πῶς
 τοῖς Ἕλλησιν. Δὲν ἐννοοῦμεν διὰ τούτου, ὅτι κακῶς ἐποίησεν, ἂν
 ἐπεδίωκε νὰ καθάρῃ τὴν γλῶσσαν τοῦ ἔθνους, δυνάμεθα δ' ὅμως νὰ
 καταδικάσωμεν τὸν τρόπον, δι' οὗ ἐπεδίωξε τὸν σκοπὸν τοῦτον ὁ Εὐ-
 γένιος. ὅστις, ἂν ἔζη εἰς ἄλλους χρόνους, θ' ἀπέβαιεν ἀνυπέροβλητος,
 ἀλλ' ὅτι τοῦλάχιστον δὲν κατενόησεν οὐδ' ἠκαιοποιήθη τὴν ὄλην, ἐν ἣ
 τὸ ἔθνος εὐρίσκετο τότε, διανοητικὴν καὶ γλωσσικὴν κατάστασιν. Ἐν
 τούτοις ἀναντίλεκτος καὶ ἐκπληκτικὴ εἶναι ἡ τοῦ ἀνδρός πολυμαθεῖα
 καὶ εὐφυΐα, ἣν ἀδύνατον πᾶς τις ἔστω καὶ μόνον τὴν Λογικὴν αὐτοῦ
 διεξεληθὼν ν' ἀρνηθῇ. Ὁ Εὐγένιος ὑπῆρξεν ὁ μέγιστος καὶ ὑπέρτατος
 τῶν συγχρόνων αὐτοῦ λογίων διὰ τε τὰ φυσικὰ καὶ τὰ ἐπίκτητα δια-
 νοητικὰ πλεονεκτήματα. Ἐκ φύσεως μεγάλης διανοίας ὢν, διὰ τῆς
 ἐνδελεχοῦς μελέτης καὶ σπουδῆς κατέστη καὶ ὁ πολυμαθέστατος πάν-
 των τῶν συγχρόνων του. Ἄν δ' ἡμεῖς νῦν δυνάμεθα νὰ ἐλέγξωμεν
 σφάλματά τινα τοῦ ἀνδρός, εἰς τοῦτο ἡγάγεν ἡμᾶς ἡ παρέλευσις
 τοσοῦτου χρόνου, καθ' ὃν τὴν ἐπιστήμην καθ' ἑλίου εἰς ἀκμὴν προηγά-

γομεν. Οὕτως ὁ Βούλγαρις διδάσκων καὶ συγγραφέων, συζητῶν καὶ ἐρμηνεύων, κατώρθου πολλαχοῦ νὰ ἐπιβάλληται καὶ τὸν πρὸς τὴν παιδείαν καὶ τὴν φιλοσοφίαν ἔρωτα τῶν νέων Ἑλλήνων, οἷς ἦτο δυνατόν, νὰ διεξεγείρη, δι' ὃ, ὅπου ἐδίδαξε, ἐποίησε τοῦτο πρὸς μεγίστην διὰ τὸ μέλλον· τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους ὠφέλειαν, καταλιπὼν ἀνεξίτηλα τὰ ἴχνη τῶν φιλοσοφικῶν, φιλολογικῶν, φυσικῶν κλπ. ἐπιστημονικῶν αὐτοῦ διδασκαλιῶν καὶ θεωριῶν. Ἴσως οὐχὶ ἄνευ τινὸς ὑπερβολῆς δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν, ὅτι ἡ τοῦ Εὐγενίου δρασίς πολλαχῶς συνέτεινεν εἰς τὴν μετὰ ταῦτα πλείστων ἄλλων λογίων Ἑλλήνων ἀνάδειξιν. Πρωτοφανῆ ἀληθῶς τοῦ ἀνδρὸς δρασίον καὶ ἀκάματον δραστηριότητα μαρτυρεῖ ὁ πολυπλόκτος βίος του, ὁ πλήρης θλίψεων καὶ διωγμῶν, πλήρης πάθημάτων καὶ ἐρίδων. Ἐν τούτοις δ' ὁμως παρὰ τοὺς τῆς τύχης διωγμοὺς δύναται τις μετὰ θάρρους νὰ εἴπη, ὅτι ὁ Εὐγένιος ἐχάραξε νέαν ὄλως ὁδὸν πρὸς τὴν τῶν νεωτέρων Ἑλλήνων παιδείαν καὶ φιλοσοφίαν καὶ εἰς τὸν καθ' ὅλου τρόπον τῆς τῶν Ἑλλήνων διανοήσεως. Διότι τίνα ἄλλον παρὰ τὸν Βούλγαριν μείζονα ὁ 17ος δύναται νὰ ἐπιδείξῃ αἰῶν; Δὲν δικαιοῦμεθα νὰ ὀνομάσωμεν αὐτὸν πατέρα τῆς νεωτέρας τῶν Ἑλλήνων παιδείας καὶ φιλοσοφίας, οὐχὶ βεβαίως ὡς τι νέον ἐν τῷ φιλοσοφικῷ ὀρίζοντι ἐμφανίσαντα, ἀλλ' ὡς δόντα τὴν πρώτην ὠθησιν πρὸς τὴν παρὰ τοῖς νεωτέροις Ἕλλησι ἐνασχόλησιν πρὸς παιδείαν; Ὅτι ταῦτα εἶναι ἀληθῆ πιστοῦται ἐκ τῆς ἐξαιρετικῆς ἐκτιμῆσεως, ἧς, ὅπου ἂν μετέβῃ ὁ Εὐγένιος, ἔτυχεν. Ἡ ἄκρα καὶ τελεία παιδείαις εἶναι ἡ ἀφορμὴ τῆς ὑπὸ πλείστων συγχρόνων αὐτοῦ ἀνδρῶν ὑποστηρίξεως τοῦ Εὐγενίου, ἐξ ἧς τε καὶ τῆς φυσικῆς αὐτοῦ εὐφυΐας μέγιστος ἀπόστολος ἠδυνήθη τῆς ἑλληνικῆς μάλιστα φιλοσοφίας ν' ἀναδειχθῆ ὁ Εὐγένιος.

Τοσαῦτα κατὰ τὴν ἡμετέραν κρίσιν περὶ ἀνδρὸς μεγίστου διαλαβόντες, ἐξαιτούμεθα τὴν εὐμένειαν καὶ τὴν ἐπιείκειαν τοῦ ἀναγνώστου, ὅστις ἄς ἔχη ὑπ' ὄψιν, ὅτι τὸ ἀλάθητον ἐν παντὶ μὲν ἔργῳ μάλιστα δ' ἐν τῇ ἡμετέρᾳ πραγματείᾳ, τῇ ἐξηγμένῃ ἐξ ἔργου ἐν κακοζήλως ἀρχαῖζούσῃ φράσει γεγραμμένου καὶ ἐξ ἑπτακοσίων καὶ πλεόν σελίδων ἀποτελουμένου, ποικίλου καὶ διαφορωτάτου τὸ περιεχόμενον, ἐν τοιαύτῃ πραγματείᾳ, λέγομεν, τὸ ἀλάθητον εἶναι δυσχερές, ἂν μὴ ὄλως ἀδύνατον.